

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

Кушакова-Костицька Наталія Вадимівна

УДК 340.12:316.77(477)

**ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ СТАНОВЛЕННЯ
І РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ**

12.00.12 – філософія права

**Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня доктора
юридичних наук**

Київ – 2019

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Національній академії внутрішніх справ, МВС України

Науковий консультант:

доктор юридичних наук, професор,
академік Національної академії правових наук України,
член-кореспондент Національної академії педагогічних наук,
заслужений юрист України

Костицький Михайло Васильович,

Національна академія внутрішніх справ,
професор кафедри філософії права та юридичної логіки

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор,
академік Національної академії правових наук України,
заслужений юрист України

Онщенко Наталія Миколаївна,

Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України,
завідувач відділу теорії держави і права

доктор юридичних наук, професор

Меленко Сергій Гаврилович,

Чернівецький Національний університет ім. Ю. Федьковича,
завідувач кафедри європейського права та порівняльного правознавства

доктор юридичних наук, професор

Токарська Антоніна Семенівна,

Національний університет «Львівська політехніка»,
професор кафедри теорії та філософії права

Захист відбудеться «20» вересня 2019 р. о 14.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д. 26.007.01 у Національній академії внутрішніх справ України за адресою: 03035, м. Київ, Солом'янська площа, 1

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національної академії внутрішніх справ України за адресою: 03035, м. Київ, Солом'янська площа, 1.

Автореферат розісланий «19» серпня 2019 р.

**Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради**

О. В. Давидова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Свобода інформації та нові правовідносини, що виникають в умовах розвитку інформаційного суспільства, є однією з найважливіших і гострих проблем сучасності. В ХХІ столітті, коли відбувається трансформація технократичного суспільства в інформаційне, питання правового регулювання інформації, встановлення меж такого регулювання стають принциповими для подальшого розвитку цивілізації.

Сьогодні можна констатувати, що від глибини та адекватності осмислення феномена інформаційного суспільства в Україні, визначення важливості цього питання в системі вітчизняних правових пріоритетів, ступеня реалізації інформаційних прав громадян залежатиме майбутнє держави в новому інформаційному світовому співтоваристві.

У світлі сучасних інформаційних загроз і викликів український соціум повинен визначати своє майбутнє шляхом вироблення оптимальної інформаційної політики, яка охоплює питання створення електронної юриспруденції; розвитку законодавчої бази для боротьби зі злочинами в інформаційній сфері; формування правосвідомості громадян в умовах інформаційно-психологічних війн (з урахуванням появи нового типу особистості – *Homo virtualis*); розвитку нових правових дисциплін, пов'язаних із теоретичним і дидактичним обґрунтуванням різних аспектів функціонування інформаційного суспільства. При цьому слід зважати на глобальний характер сучасної юридичної науки, вплив інтеграції різних галузей знань (гуманітарної, технічної, природознавчої) на право; взаємозв'язку науки і релігії: осмислення права в контексті релігійних вчень та інформаційно-енергетичного континууму.

Концептуальний аналіз зазначених проблем зумовлює переосмислення на філософсько-правовому рівні таких понять, як інформація, інформаційне суспільство, суспільство знань, Інтернет, інформаційна безпека тощо; визначає необхідність створення глосарію інформаційного суспільства, що сприяло б удосконаленню вітчизняного законодавства щодо регулювання відповідної сфери суспільних відносин.

Загалом проблематика розвитку і становлення інформаційного суспільства досить розмаїта, вона пов'язана з новаціями в праві, політиці, економіці, культурі. Але основне коло питань стосується трансформації світогляду сучасної людини, для якої енергія та інформація стають основними життєвими цінностями, отже, повинні розглядатись як філософські категорії в новому аксіологічному вимірі.

Питання, пов'язані з формуванням інформаційного суспільства як нового етапу в історії людства та державно-правового, соціального, культурологічного й економічного явища, досліджували вітчизняні та зарубіжні фахівці з філософії права, соціології, економіки, інформатики та інших галузей сучасної науки. Зокрема, слід відзначити праці Д. Андрєєва, В. Андрущенка, І. Арістової, М. Баймуратова, О. Бандури, О. Баранова, В. Бебика, Д. Белла, К. Белякова, В. Брижка, В. Вернадського, М. Вершиніна, Р. Вінера, Р. Гаслера, В. Гавловського, О. Гвоздіка, В. Глушкова, В. Данильяна, О. Дзьобаня,

А. Дятлова, У. Ешбі, А. Жеплинського, Р. Калюжного, М. Кастельса, О. Колмогорова, Т. Костецької, М. Костицького, О. Кохановської, В. Кременя, О. Кресіна, А. Ліпкана, С. Максимова, Й. Масуди, С. Меленка, А. Новицького, Н. Онищенко, О. Орлюк, О. Павлишина, О. Петришина, В. Пилипчука, Б. Романюка, Н. Савінової, О. Скрипнюка, Д. Тапскотта, А. Токарської, Е. Тоффлера, Ф. Уэбстера, А. Урсула, В. Цимбалюка, Ф. Фукуями, Ю. Шемшученка, К. Шеннона, Й. Шумпетера та багатьох інших.

Окремі філософські та правові аспекти функціонування інформаційного суспільства в Україні досліджували такі вітчизняні фахівці, як П. Андрушко, Д. Афанасьєв, С. Антоненко, О. Білорус, І. Ващинець, Т. Галицька, О. Голобуцький, В. Горобцов, О. Гриценко, Н. Грицяк, Д. Дюжев, Є. Захаров, А. Колодюк, І. Кресіна, В. Ліпкан, Є. Макаренко, А. Марущак, О. Мережко, О. Нестеренко, Н. Новицька, А. Пазюк, Г. Почепцов, І. Проценко, В. Ромашенко, М. Савюк, О. Селезньова, Л. Сердюк, В. Скалацький, О. Соснін, І. Чиж, М. Швець, О. Шевчук та інші.

Водночас тема правових засад, на яких має будуватися інформаційне суспільство, зокрема, в філософсько-правовому вимірі, є малорозробленою в зарубіжній та новою для вітчизняної юриспруденції. Наявність окремих наукових розробок у галузі інформаційного суспільства, в тому числі юридичного характеру, ситуацію принципово не змінює. Можна стверджувати, що системних, комплексних наукових досліджень правового характеру в контексті розвитку в нашій країні інформаційного суспільства ще не проводилося, окремі публікації на цю тему носять епізодичний і вузькоспрямований характер. У роботах більшості науковців, які досліджували сучасне інформаційне суспільство в Україні, не прослідковується зв'язок між доступністю інформації та розвитком духовності й гуманізму, раціональності й логіки, справедливості та верховенства права. Цим зумовлена актуальність цілісного філософсько-правового осмислення феномена інформаційного суспільства в умовах українського соціуму.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Науково-дослідна робота виконувалася відповідно до Стратегії сталого розвитку «Україна 2020», затвердженої Указом Президента України від 12.01.2015 р. № 5/2015; Стратегії розвитку інформаційного суспільства України, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15.05.2013 р. № 386-р; Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 рр., схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17.01.2018 р. № 67-р; Концепції розвитку електронного урядування в Україні, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 20.09.2017 р. № 649-р; Переліку пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на 2015-2019 роки, затвердженого наказом МВС України від 16.03.2015 р. № 275, планів науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт Національної академії внутрішніх справ.

Тему дисертації затверджено на засіданні Вченої ради Національної академії внутрішніх справ 27 грудня 2005 року (протокол № 19) та уточнено 24 квітня 2019 року (протокол № 8).

Мета і задачі дослідження. *Мета* дослідження полягає у визначенні філософсько-правових засад становлення і розвитку інформаційного суспільства в Україні, а також основних рис, особливостей розвитку та характеру впливу інформаційного суспільства на український соціум.

Досягнення поставленої мети передбачало вирішення таких *задач*:

- висвітлити історію дослідження інформаційного суспільства;
- визначити методологію дослідження філософсько-правових аспектів функціонування інформаційного суспільства;
- встановити принципи міждисциплінарного підходу до дослідження інформаційного суспільства;
- охарактеризувати основні цінності та поняття інформаційного суспільства;
- виокремити основні ознаки інформаційного суспільства;
- визначити особливості формування групової та індивідуальної свідомості в інформаційному еру;
- висвітлити особливості становлення і розвитку західного варіанту інформаційного суспільства;
- охарактеризувати сучасний стан розвитку інформаційного суспільства в розвинутих азійських країнах;
- виокремити особливості становлення інформаційного суспільства в країнах Центральної і Східної Європи;
- надати сутність правовідносин в інформаційному еру за допомогою епістемологічного підходу;
- встановити ґносеологічні засади діяльності міжнародних інституцій в контексті правового регулювання інформаційного суспільства;
- здійснити філософсько-правову концептуалізацію формування правової і законодавчої бази інформаційного суспільства в країнах із прецедентною системою права;
- висвітлити філософсько-правовий концепт формування правової і законодавчої бази інформаційного суспільства в країнах із континентальною системою права;
- охарактеризувати особливості формування правової і законодавчої бази інформаційного суспільства в колишніх республіках СРСР;
- обґрунтувати перспективи розвитку інформаційного суспільства в Україні, зокрема, національних та наднаціональних його особливостей;
- надати авторське бачення взаємозв'язку права та етики в контексті регулювання мережі Інтернет;
- узагальнити інформацію щодо стану та перспектив розвитку в Україні електронного урядування;
- визначити ймовірні позитивні і негативні наслідки розвитку інформаційного суспільства в Україні.

Об'єктом дослідження є інформаційне суспільство.

Предмет дослідження – філософсько-правові засади становлення і розвитку інформаційного суспільства в Україні.

Методи дослідження. Методологічну основу дисертаційної роботи складають сучасні досягнення теорії пізнання, зокрема, поєднання позитивістського та *jus*-натуралістичного підходу до трактування правової реальності. Застосовано комплекс взаємопов'язаних філософських, загальнонаукових та спеціально-наукових методів, зокрема: *проблемно-хронологічний* – для виявлення історичних передумов становлення інформаційного суспільства (підрозділ 1.1); *діалектичний* – для висвітлення методологічних засад дослідження філософсько-правових аспектів функціонування інформаційного суспільства (підрозділ 1.2) та при обґрунтуванні міждисциплінарного підходу до проблеми інформаційного суспільства (підрозділ 1.3); *аксіологічний* – для надання характеристики основних цінностей і понять інформаційного суспільства, його основних ознак (підрозділи 2.1 та 2.2); *системно-функціональний* – для опису особливостей формування групової та індивідуальної свідомості в Інформаційну еру, надання характеристики регіональних та глобальних особливостей становлення і розвитку інформаційного суспільства (підрозділи 2.3, 3.1–3.3); *історико-порівняльний* – для висвітлення генези правового регулювання функціонування інформаційного суспільства та особливостей окремих етапів його становлення в просторі міжнародного права (підрозділи 4.1 та 4.2); *порівняльно-правовий* – для зіставлення філософсько-правових вимірів інформаційного суспільства та інформаційної діяльності у країнах із прецедентною і континентальною системами права, а також у колишніх республіках СРСР (підрозділи 4.3–4.5); *герменевтичний* – для з'ясування інтегративних і наднаціональних тенденцій розвитку інформаційного суспільства, правових та етичних проблем регулювання мережі Інтернет (підрозділи 5.1 та 5.2); *системний підхід та метод моделювання* – для висвітлення сутності електронного урядування та особливостей його законодавчого регулювання в Україні (підрозділ 5.3); *логіко-юридичний* – для виокремлення негативних та позитивних наслідків подальшого розвитку інформаційного суспільства (підрозділ 5.4).

Емпіричну базу дослідження становлять результати аналізу та узагальнення положень Конституції України та конституцій інших країн; вітчизняного і зарубіжного законодавства, міжнародно-правових актів щодо регулювання становлення й розвитку інформаційного суспільства; спеціальної літератури з філософії і теорії права, конституційного та інформаційного права, соціальної філософії, інформатики; висновків та рекомендацій міжнародних правознавчих організацій, змісту та сутності 138 рішень міжнародних та вітчизняних судових органів, у тому числі Конституційного Суду України, Європейського Суду з прав людини, інших судових інституцій.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є першим в Україні монографічним дослідженням, в якому зроблено філософсько-правове і теоретичне узагальнення сутності інформаційного суспільства; визначено регіональні та глобальні особливості його становлення і розвитку; окреслено перспективи розвитку інформаційного суспільства в Україні. Зокрема:

вперше:

– обґрунтовано на філософсько-правовому рівні, що становлення і розвиток інформаційного суспільства відбуваються в умовах створення глобальної системи міжнародного права та інтеграції різних правових систем (причому не тільки англо-саксонської і романо-германської, а й інших) на всіх рівнях – глобальному, регіональному, національному, а також інтеграції різних галузей наукового знання, що зумовило розвиток міждисциплінарного підходу у праві і появу нових правових дисциплін (інтернет-права, права міжнародних телекомунікацій, медіа-права тощо). Це пов'язано з особливостями функціонування держави і правового регулювання в інформаційну епоху, зорієнтованими на подальшу саморегуляцію соціальних систем, зі зростанням ролі етичних і технічних норм як регуляторів суспільних відносин;

– доведено, що становлення і розвиток інформаційного суспільства в сучасних умовах, зокрема в Україні, зумовили перехід до нової фази суспільної трансформації – постінформаційного (або медійного) суспільства, яке орієнтується не на об'єктивну інформацію, а на медійний інформаційний продукт (включаючи інтернет-контент), що поширюється мас-медіа, у тому числі – з метою маніпулювання масовою свідомістю. У такому медійному суспільстві різниця у поняттях інформація, дезінформація, дифамація не є принциповою. Мас-медіа та їхній інформаційний контент поглинають сьогодні потребу особи в отриманні фундаментальних знань. Світогляд людини в медійному суспільстві формується таким чином, що вона насамперед зацікавлена не в отриманні інформації, а в комунікації, і використовує інформаційно-комунікаційні технології як засіб обміну даними і засіб впливу, перетворюючи власне реальне життя на віртуальне за сценарієм, пропонованим медіа;

– виокремлено та охарактеризовано основні онтологічні ознаки інформаційного суспільства, а саме: можливість вільного доступу людини до інформації; високий рівень розвитку інформаційно-комунікаційних технологій; наявність розвинутої інформаційної інфраструктури суспільства; глобалізацію, що спричиняє міжнародний поділ праці, рух капіталу, людських та виробничих ресурсів у масштабах всієї планети, культурну, законодавчу, технологічну та економічну уніфікацію на наднаціональному та національному рівнях. Інформаційне суспільство передбачає формування інформаційного простору, безперешкодний доступ до якого змінює модель взаємодії держави й громадянина, підвищує якість життя й розширює можливості людини, сприяє розвитку та відкритості соціуму;

– обґрунтовано філософсько-світоглядне підґрунтя впливу особливостей інформаційного суспільства на масову свідомість: через посередництво інформаційних технологій у свідомість індивідів впроваджується певний набір постулатів, вигідних даному конкретному суспільству, причому у такий спосіб, що людина сприймає привнесені соціальні програми і суспільні догми за власну думку та керується запрограмованим набором так, якби це були її особисті інтереси; надалі це породжує уявлення про абсолютну незалежність особистості та протиставлення її соціуму, заперечення традиційних ціннісних

центрів (людина, етнос, логос) і зводить пізнання до набору тверджень, а буття людини – до віртуальності;

– доведено, що інформаційна епоха має своєю сутністю формування нових стратегічних ресурсів та появу символічного капіталу (знань та інформації), зміну характеру праці та її гуманізацію, трансформацію суспільної моралі і права. Водночас з'явилися й нові форми антисоціальної поведінки, основними причинами якої є: наявність конфлікту між ідеологічною спрямованістю концепції інформаційного суспільства та прагматичним характером дій значної частини його реалізаторів; широкі можливості використання технологій віртуальної реальності для вирішення завдань інформаційних війн (кібервійн);

– визначено сутність інформаційно-правових відносин як суспільних відносин у сфері створення, перероблення і споживання інформації, що врегульовані нормами права, є різновидом загальних правових відносин та мають ознаки, притаманні будь-яким правовим відносинам (зміст, інформаційна правосуб'єктність, суб'єкти та об'єкти, їхні права, обов'язки та здатність вступати в конкретні інформаційно-правові відносини);

– охарактеризовано сутність процесу створення глобального інформаційного суспільства як комплексу заходів щодо входження національних моделей, котрі розроблені та здійснюються з урахуванням культурної, релігійної та морально-етичної самобутності кожної нації, в загальносвітовий інформаційно-комунікативний простір та роль права в цьому процесі. При цьому інформаційні процеси набувають ознак глобальності та починають впливати на вирішення життєво важливих проблем людства в контексті державно-правового будівництва, як-то: безпека світу; захист навколишнього середовища; використання енергетичних та сировинних ресурсів; військове співробітництво; демографічні проблеми та ін. У разі подальшого розвитку названих тенденцій з'являється загроза розчинення самобутніх локальних цивілізацій в уніфікованому за західним зразком глобальному інформаційному просторі;

– висвітлено позитивні та негативні наслідки утвердження інформаційного суспільства. До перших належать: віртуалізація та діджиталізація права, електронне урядування, створення всесвітньої «скарбниці знань», формування принципово нової банківської системи; до других – вплив інформаційного забруднення, що спричиняє дезорієнтацію особи, створює сприятливі умови для формування у неї мозаїчного мислення, прихильності до ідей популізму, рекламованих товарів, у тому числі – продукції маскультури;

– аргументовано у філософсько-правовому контексті необхідність регулювання правил інформаційного обміну у транснаціональному масштабі шляхом подальшого розвитку нових галузей міжнародного права, які регулюють різні аспекти функціонування інформаційного суспільства. Змістовне наповнення актів міжнародного права має передбачати: захист загальноновизнаних людських цінностей (аксіологічний вимір), правомірність впливу на політичні, економічні, соціальні та інші важливі чинники життєдіяльності соціуму (онтологічний вимір), повагу до державного

суверенітету, менталітету, культурних, морально-етичних традицій, релігійних уподобань та інших відмінностей населення (принцип субсидіарності);

удосконалено:

- уявлення щодо сутності, передумов та етапів формування інформаційного суспільства як стадії розвитку людської цивілізації;

- концептуалізацію напрямів розвитку гуманітарної сфери та переорієнтації парадигми освіти в умовах цивілізаційної кризи сучасного суспільства;

- онтологічні та аксіологічні засади західної та азійської моделей інформаційного суспільства;

- обґрунтування необхідності зміни векторів державно-правової політики у комунікативних мережах пострадянських країн у напрямі формування поваги до загальнолюдських цінностей, канонів моральності та правослукняності, особливостей національної свідомості, звичаїв, традицій та менталітету нації;

- основні тенденції та принципи регулювання інформаційної сфери, притаманних країнам із англосаксонською системою права;

- визначення основних цілей сучасної інформаційної політики в країнах континентальної системи права;

- розуміння можливостей та меж регулювання правовідносин у мережі Інтернет;

дістало подальший розвиток:

- методологічні засади дослідження сутності інформаційного суспільства;

- глосарій інформаційного суспільства, де базовими поняттями є «інформація», «інформаційні права», «електронна юриспруденція», «інформаційна культура», «Інтернет», «інформаційні ресурси», «інформаційна безпека», «інформаційні правопорушення»;

- розуміння стратегії і тактики розбудови й функціонування інформаційного суспільства у постсоціалістичних країнах Центральної та Східної Європи;

- узагальнення щодо джерел міжнародного інформаційного права;

- уявлення про специфіку процесу побудови інформаційного суспільства в колишніх республіках СРСР;

- критерії диференціації гуманістичного (активного) та утопічного (пасивного) залучення до інформаційного простору;

- висвітлення цілей впровадження, сутності, ознак та складових електронного урядування.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що матеріали дослідження впроваджено та може бути використано у:

законотворчій діяльності – у процесі підготовки законопроектів щодо подальшого розвитку наукових засад розбудови інформаційного суспільства в Україні, інформатизації освітніх процесів, нових галузей науки і техніки, пов'язаних із регулюванням інформаційних правовідносин (акт впровадження Комітету Верховної Ради України з питань науки і освіти від 08.05.2019 р. № 129/05);

правозастосовній діяльності – при розгляді подань, звернень і скарг, пов'язаних із порушенням права на інформацію, та аналізі законодавчих актів, які регулюють інформаційні відносини в Україні, на предмет їх відповідності Конституції України (акт Конституційного Суду України від 14.05.2019); при розгляді інформаційних спорів у судах апеляційної інстанції (акт Чернівецького апеляційного суду від 08.05.2019);

освітньому процесі та науково-дослідній роботі – при викладанні відповідних навчальних дисциплін; при підготовці наукових заходів, навчально-методичних і дидактичних матеріалів; для самостійного вивчення здобувачами вищої освіти (акти Національної академії внутрішніх справ від 29.02.2019 та Інституту екології, економіки і права від 22.01.2019).

Особистий внесок здобувача. Положення, що викладені в дисертації та виносяться на захист, розроблені автором особисто. Результати кандидатської дисертації повторно на захист докторської не виносяться. У співавторстві опубліковано: стаття у науковому фаховому виданні України за № 23 (внесок автора – 50 % тексту), тези наукових доповідей № 25, 29, 36-39, 42, 44, 45 (внесок автора – 50 % тексту).

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні положення та висновки дисертаційної роботи обговорювались на засіданні кафедри філософії права та юридичної логіки Національної академії внутрішніх справ та оприлюднені на науково-теоретичних і науково-практичних міжнародних, національних і регіональних конференціях, семінарах, засіданнях «круглих столів» та інших заходах, основними з яких є: «Pojęcie interesu w nauce prawa, prawie stanowionym i orzecznictwie sadow konstytucyjnych Polski i Ukrainy» (Люблін, 7–9 квітня 2005 р.); «Актуальні проблеми юридичної психології» (Київ, 29–30 вересня 2006 р.); «Філософські, методологічні та психологічні проблеми права» (Київ, 2007–2017 рр.); «Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми, перспективи» (Київ, 2007–2018 рр.); «Українське правосуддя: здобутки та перспективи» (Чернівці, 16 травня 2008 р.); «Інформаційне суспільство в Україні» (Київ, 29 жовтня 2013 р.); «Особливості формування законодавства України: філософсько-правові, історичні та прикладні аспекти» (Івано-Франківськ, 11–12 березня 2016 р.); «Антропосоціокультурна природа права» (Чернівці, 25–27 травня 2016 р.); «Проблеми формування національної правової системи України та її адаптація до європейського права» (Івано-Франківськ, 5–6 травня 2017 р.); «Стратегія розвитку правової системи України в умовах євроінтеграції» (Київ, 18 травня 2018 р.).

Публікації. Основні положення та висновки дослідження, що сформульовані в дисертації, відображено у 85 публікаціях, серед яких дві наукові монографії, 31 стаття у наукових фахових виданнях (зокрема, п'ять статей у зарубіжних наукових періодичних виданнях), 52 тезах виступів на конференціях і працях, що додатково відображають результати дослідження.

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, п'яти розділів, поділених на вісімнадцять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (877 найменувань на 79 сторінках) та двох додатків на 19 сторінках. Загальний обсяг рукопису становить 514 сторінок, з яких основного тексту – 378 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми; зазначено зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами; визначено мету, задачі, об'єкт, предмет і методи дослідження; розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, надано відомості щодо їх упровадження та апробації, а також щодо кількості публікацій, у яких відображено основні положення дисертаційної роботи.

Розділ 1 «Концептуальні засади інформаційного суспільства: історіографічна та методологічна база дослідження» складається з трьох підрозділів, в яких висвітлюється історія дослідження інформаційного суспільства та його методологія, обґрунтовується необхідність міждисциплінарного підходу у цій площині.

У *підрозділі 1.1 «Історія дослідження інформаційного суспільства»* висвітлюються питання, пов'язані з історичними витоками інформаційного суспільства, що визначається як постіндустріальний (інтелектуальний) етап розвитку соціальної організації. Таке суспільство формується під впливом інтелектуальних технологій, основою котрих є інформація і знання; їх отримання, обробка, засвоєння, використання та передача здійснюється за допомогою телекомунікацій і комп'ютерів.

Інтенсифікація інформаційних процесів, що мала наслідком формування засад інформаційного суспільства, була зумовлена об'єктивною історичною необхідністю. Основними її передумовами слід вважати: опанування спочатку усною, а згодом письмовою мовою; впровадження друкарства та засобів передачі інформації на значну відстань, що сприяло підвищенню ролі інформації у життєдіяльності соціуму; створення соціальних мереж на базі електронної обчислювальної техніки та використання системно-кібернетичного підходу для удосконалення системи управління в основних галузях суспільних відносин.

Виокремлено наступні етапи розвитку інформаційного суспільства: 1) локальних комунікацій – від виникнення перших соціальних спільнот і до появи засобів масової інформації; 2) комунікативний – поширення ЗМІ і перетворення їх на основне джерело інформації; 3) комп'ютерний (електронний) – переведення інформації в цифрові форми, створення архівів збереження інформації, започаткування передачі її на значні відстані за допомогою нової техніки, розвиток глобальної комп'ютерної мережі Інтернет.

Загалом ідея інформаційного суспільства формувалась як пошук засобів покращення умов життєдіяльності особи, гармонізацією її взаємовідносин із соціумом, що *a priori* передбачає моральність, культуру поведінки та повагу до загальнолюдських цінностей.

Підрозділ 1.2 «Методологія дослідження філософсько-правових аспектів функціонування інформаційного суспільства» присвячено висвітленню філософських, загальнонаукових та спеціальних методів дослідження, об'єктом якого є філософські аспекти формування інформаційного суспільства, його сутність і вплив на всі галузі життєдіяльності соціуму, а предметом – поняття,

зміст, структура та характерні особливості інформаційного суспільства, філософське обґрунтування та правове регулювання його діяльності, а також перспективи і напрями подальшого розвитку в контексті трансформації його у суспільство знань.

Обґрунтовано доцільність застосування в дослідженні філософсько-правових аспектів функціонування інформаційного суспільства принципів і методів інформаціології – вчення про інформацію, науки про фундаментальне вивчення всіх процесів і явищ мікро- і макросвітів Всесвіту, узагальнення практичних і теоретичних даних математики, фізики, хімії, біології, історії та інших наук з єдиної інформаційної точки зору. Основне завдання інформаціології фактично збігається з основним завданням філософії, тобто йдеться про розкодування Всесвіту. Такий підхід є основою концепції сучасного високорозвинутого інформаційного суспільства та повністю корелює з останніми досягненнями в галузі фізики та інших фундаментальних наук. Іще ланка методології – еволюційно-системна філософія, або теорія метасистемного переходу (*Metasystem Transition Theory*), що дає можливість прослідкувати еволюцію світу від найпростіших одноклітинних організмів до виникнення мислення, розвитку науки і культури, прогнозувати можливе майбутнє людства. Її основний принцип – *bootstrapping* (самозабезпечення): дія теорії впливає на її зміст та значення, і навпаки. У цьому контексті епістемологія розуміє знання як модель, що створюється суб'єктом або групою, але під впливом відбору з боку навколишнього середовища.

У підрозділі 1.3 «Міждисциплінарний підхід до дослідження інформаційного суспільства» визначаються причини еволюційної кризи сучасної земної цивілізації та шляхи її вирішення. Зокрема, до таких причин належить дисбаланс між технологічною, в тому числі інформаційно-технологічною, складовою суспільного розвитку і духовним рівнем розвитку окремої людини і суспільства загалом. Спостерігається домінування науки та інформаційних технологій, інтелектуалізація багатьох сфер життя на фоні нерозуміння законів природи і вищого сенсу існування людини, руйнування людиною своєї екологічної ніші.

Доведено, що духовна сфера за відсутності сучасної, зрозумілої загалу, адекватної вимогам часу ідеології поступилася споживанню та матеріальним інтересам. Це означає, що гуманітарні науки відіграють, за відсутністю практичного сенсу порівняно з технічними науками й технологіями, все меншу роль у суспільстві. Отже, доцільним є розвиток нових підходів і загальнонаукових методологій, серед яких інформаційний підхід видається найбільш дієвим і витребуваним у зв'язку з проникненням інформаційних технологій у всі галузі життєдіяльності соціуму.

Основними кроками на шляху гуманізації суспільства повинні стати: надання громадянам об'єктивної інформації про негативні тенденції в суспільстві, реформування системи освіти і визнання освіти найбільш пріоритетною сферою суспільного життя. Формування нової парадигми освіти пов'язане зі змінами її функцій в інформаційному суспільстві: від підготовки вузькопрофільних спеціалістів та орієнтації виключно на певні професійні

знання до виховання моральності і розуміння актуальних проблем суспільства, випереджаючої соціалізації особистості, яка розуміє свою відповідальність за майбутнє земної цивілізації.

Розділ 2 «Філософсько-правовий аналіз концепції інформаційного суспільства» складається з трьох підрозділів, в яких охарактеризовано основні цінності та поняття інформаційного суспільства, основні його ознаки та особливості формування групової й індивідуальної свідомості в інформаційну еру, що дозволило розглянути співвідношення філософсько-правових і технократичних аспектів генези людської цивілізації.

У підрозділі 2.1 *«Поняття та цінності інформаційного суспільства через призму філософії права»* зазначається, що цінності не є константою, а зазнають змін на рівні суспільної та індивідуальної свідомості під впливом поліпшення або погіршення умов життєдіяльності соціуму. Так, цінності інформаційного суспільства трансформуються у напрямі зменшення ролі інструментальної раціональності, домінуючими стають цінності постмодерну (демократії та рівноправності). У сучасному аксіологічному розумінні до загальнолюдських цінностей належать, насамперед, права, свободи та законні інтереси особистості, що є однією з основних передумов входження кожної людини в загальнокультурний світовий контекст у будь-якій сфері життєдіяльності. В умовах інформаційного суспільства це визначає необхідність обґрунтування прав і свобод людини як суб'єкта отримання, використання та передачі інформації.

Впровадження прогресивних технологій у соціогенезі людства завжди мало дуалістичний характер: з одного боку – це нові блага та можливості, з іншого – негативні явища, котрі нерідко супроводжуються злочинними проявами як стосовно особи та соціальних груп, так і людства в цілому. Отже, з урахуванням того, що технічний прогрес зупинити неможливо, виникає необхідність протидії неправомірному використанню інформаційних технологій, запровадження системи заходів щодо підвищення інформаційної та правової культури, орієнтованих на гармонізацію відносин в інформаційному суспільстві з метою подолання цифрової нерівності. У цьому контексті слід відзначити важливу роль правової культури як похідної від загальної культури та такої, яку з аксіологічної точки зору необхідно розглядати як систему правових цінностей (форм, норм, приписів та інститутів), розумінь і настанов, що відображають на філософсько-правовому рівні стан свободи і соціальних цінностей людства у суспільстві.

У підрозділі 2.2 *«Сутнісні ознаки інформаційного суспільства»* обґрунтовано, що характерною особливістю такого суспільства є наявність потужного інструментарію впливу на масову свідомість. Це пов'язано з проблемою більш високого порядку – філософсько-теоретичного, яка полягає у тому, що через мас-медіа у свідомості індивідів фіксується певний набір постулатів, вигідних даному конкретному суспільству, у такий спосіб, що людина сприймає привнесені соціальні програми, суспільні догми за «власну думку» та керується запрограмованим набором так, якби це були її особисті інтереси.

Серйозною проблемою сучасного інформаційного суспільства є виникнення нового понятійного апарату, певні зміни вже сталих термінів, пов'язаних із його функціонуванням. Непринциповою стає різниця у змісті понять «інформація» – «дезінформація» – «дифамація», «інформування» – «доносительство» (яке в будь-якому випадку недоцільно заохочувати).

Однією з ознак інформаційного суспільства є також розвиток права у напрямі створення та переважання етичних норм і кодексів замість законодавчо закріплених норм поведінки. Чим вищий рівень суспільної моралі, тим менше потреби у юриспруденції як такій, тобто спостерігається тенденція саморегулювання суспільних відносин, зокрема правовідносин на рівні і національного інформаційного простору, і глобального.

У підрозділі 2.3 *«Особливості формування групової та індивідуальної правосвідомості в інформаційну еру»* охарактеризовано взаємозв'язки між суспільною свідомістю та правовою культурою особистості. При цьому можна було б розглядати правову культуру юриста і правову культуру пересічного громадянина окремо, але враховуючи розвиток інформаційних технологій та їх вплив на різноманітні суспільні процеси, можна прогнозувати, що різниця між правовою культурою цих категорій осіб буде дедалі зменшуватися. Релевантність такої позиції підтверджується тим, що всі існуючі сьогодні правові електронні системи створені інженерами, а не правниками. Останні, щоб не залишитись осторонь, змушені все глибше вивчати та освоювати комунікаційні технології.

Спостерігається певна конвергенція між спеціалістами-юристами і спеціалістами в сфері ІТ. Завдяки цьому сьогодні в Україні стає можливим створення електронного уряду, електронної демократії, електронних правових баз даних та інших електронних систем, доступ до яких є відкритим для всіх категорій громадян. Незважаючи на наявність певних негативних наслідків розвитку новітніх інформаційних технологій, є підстави сподіватися на позитивну динаміку правової культури (зокрема, в Україні), а основне – на нове сучасне сприйняття правової культури як комплексу світоглядних уявлень та професійних знань, що передбачає підвищення інтелектуального і духовного рівня особистості.

Розділ 3 «Онтологічні особливості права в інформаційному суспільстві на глобальному, регіональному та національному рівнях» складається з трьох підрозділів, присвячених висвітленню особливостей західного варіанта інформаційного суспільства, формування інформаційного суспільства в розвинутих азійських країнах та становленню інформаційного суспільства у країнах Центральної і Східної Європи.

У підрозділі 3.1 *«Західний варіант розвитку правового регулювання інформаційного суспільства»* йдеться насамперед про сутність та зміст права на інформацію в США та країнах Західної Європи. Констатується, що: по-перше, глобальна інформаційна цивілізація формується в контексті побудови глобального суспільства і характеризується зростанням значення інформації, що отримується в результаті соціальної діяльності людей. За її якісними показниками визначається рівень загальної культури суспільства щодо

застосування, сприйняття та вироблення інформаційних продуктів для своїх потреб; по-друге, інформаційне суспільство характеризується виробництвом інформаційного, а не матеріального продукту, тому починає докорінно змінюватися не тільки рівень автоматизації, а й саме виробництво – продукт його стає більш інформаційно ємним, що означає зростання частки інновацій, дизайну і маркетингу в його вартості. Основним стратегічним ресурсом такого суспільства стає знання, тобто інформація, яка проникає в усі сфери життєдіяльності соціуму та корелює з поняттям інформаційної сфери.

Узагальнення досвіду особливостей формування інформаційного суспільства (на прикладі США, Франції та деяких інших країн ЄС) засвідчує, що незважаючи на наявність певної специфіки цього процесу, його загальними рисами є: наявність чіткої концепції розвитку інформаційного суспільства; формування та постійне оновлення законодавчої бази; створення належної матеріально-технічної бази та залучення значних коштів як з державного бюджету, так і приватного капіталу; усвідомлення загроз кіберзлочинності та вжиття заходів щодо боротьби з нею.

У підрозділі 3.2 *«Правове регулювання інформаційного суспільства в розвинутих азійських країнах»* доведено, що розвинені азійські країни (Японія, КНР, Південна Корея, Сінгапур) мають свою специфіку формування інформаційного суспільства. Так, в Японії найвищий рівень розвитку інформаційно-комунікативних технологій було забезпечено тим, що уряд не тільки прийняв низку документів для формування правової бази, а й розробив ефективну державну політику за окремими напрямками стратегії інформатизації суспільства і впровадив у життя конкретні програми, орієнтовані на досягнення максимального результату в цій сфері. У результаті Японія стала прикладом наслідування для країн регіону Східної і Південно-Східної Азії та епіцентром азійського індустріального й інформаційного розвитку. Водночас досвід показав, що успіху досягнути неможливо без продуктивної та недискримінаційної співпраці уряду та приватного капіталу. Сама природа державного втручання, його методи і форми можуть бути різними, проте загальний підхід до моделі держава – ринок, яку ще називають моделлю «економічного співробітництва держави і ринку», залишається соціологічним і правовим, а не суто економічним.

У підрозділі 3.3 *«Особливості правового регулювання інформаційного суспільства в країнах Центральної і Східної Європи»* обґрунтовано, що основними завданнями цього регіону є: розвиток демократії; розширення можливостей доступу до інформації і поліпшення якості життя; забезпечення стабільних перспектив зайнятості та соціальної захищеності; уникнення концентрації власності в сфері ІТ; зміцнення плюралізму та усвідомлення громадянського обов'язку в засобах інформації і, водночас, протидія неконтрольованому поширенню інформаційних послуг іноземного походження; недопущення соціального відчуження будь-яких сегментів суспільства. Їх вирішення дасть змогу уникнути появи нового виду соціальної нерівності – інформаційної.

Уряди та громадськість цих країн докладають значних зусиль щодо входження до загального інформаційного співтовариства. Зважаючи на специфічність державної політики у кожній із них існують певні особливості реалізації актуальних завдань, до яких слід віднести: створення спеціальних урядових комісій (рад) з питань впровадження інформаційних технологій та формування інформаційного суспільства; ухвалення стратегічних планів щодо удосконалення інформаційної діяльності державних та приватних установ; утворення спеціалізованих органів державної влади з питань інформаційного суспільства; формування законодавчої бази щодо врегулювання взаємовідносин у галузі інформації; підвищення рівня знань населення країни в галузі комп'ютерних технологій.

Спільною рисою для всіх держав сьогодні слід вважати те, що в інформаційному суспільстві відбувається інтенсивний поділ соціуму на два основні класи – клас інтелектуалів, носіїв знань, і клас тих, хто залишається поза межами інформаційної економіки, панівним товаром якої стала інформація. Одним із наслідків такого розмежування є зверхнє ставлення представників інтелектуальної еліти до людей, некомпетентних в галузі ІТ, що, в свою чергу, спричиняє поширення кіберзлочинності.

Розділ 4 «Філософсько-правове осмислення ролі міжнародних інституцій, держави і права у формуванні інформаційного суспільства» складається з п'яти підрозділів, у яких охарактеризовано теоретичні передумови формування правовідносин в інформаційну епоху, міжнародно-правові норми щодо розвитку інформаційного суспільства, законодавче регулювання інформаційного суспільства в країнах із прецедентною та континентальною системами права, а також в окремих країнах – колишніх республіках СРСР.

У підрозділі 4.1 *«Епістемологія правовідносин в інформаційну еру»* висвітлено теоретичні передумови законодавчого регулювання права на інформацію в різних країнах світу в контексті формування інформаційного суспільства. Відзначено, що правові системи демократичних держав незалежно від чинної системи права встановлюють гарантії на свободу інформаційної діяльності всім громадянам і юридичним особам у межах їх прав і свобод, функцій і повноважень.

Переваги концепції інформаційного суспільства у реальному житті наштовхуються на досить чисельні випадки асоціальної поведінки його суб'єктів. Визначено декілька причин цього негативного соціального явища. По-перше, це наявність конфлікту між ідеологічною спрямованістю концепції інформаційного суспільства та прагматичним характером дій значної частини його користувачів: обізнаність в інформатиці сама по собі не наділяє людину духовністю. По-друге, технології віртуальної реальності первісно розроблялися і широко використовуються для військових потреб, тобто з метою заподіяння шкоди військовій безпеці та суверенітету іншої держави. В подальшому таке суперництво було поширене на економічну, політичну та інші сфери життєдіяльності суспільства.

У підрозділі 4.2 «Гносеологія діяльності міжнародних інституцій в контексті правового регулювання інформаційного суспільства» відзначено, що джерелами міжнародного інформаційного права є, насамперед, загальні принципи права, які започатковано у постулатах римського права (справедливість, рівність у правах та перед законом, повага взаємних інтересів тощо). Значення таких принципів для розвитку міжнародного інформаційного права полягає, перш за все, в заповненні прогалин у актах міжнародного правового регулювання, що, зокрема, є показовим у практиці міжнародних судових і квазісудових органів.

Наголошується, що змістовне наповнення актів міжнародного права щодо регулювання інформаційного суспільства формується з урахуванням необхідності захисту загальноновизнаних людських цінностей (аксіологічний вимір), впливу на політичні, економічні, соціальні та інші важливі чинники життєдіяльності соціуму (онтологічний вимір), поваги до державного суверенітету, менталітету, культурних традицій, моральних приписів, релігійних уподобань та інших відмінностей населення країн – членів міжнародного співтовариства (принцип субсидіарності).

У підрозділі 4.3 «Філософсько-правовий концепт формування правової і законодавчої бази інформаційного суспільства в країнах із прецедентною системою права» обґрунтовано, що загальні глобалізаційні процеси не виключають наявності особливостей щодо регулювання інформаційних правовідносин у країнах з різними правовими системами.

Узагальнення результатів здійсненого аналізу дозволяє констатувати, що основними тенденціями, притаманними країнам із прецедентною системою права, є створення структур саморегулювання на базі етичних кодексів, в основі яких – державна політика щодо розбудови національної інформаційної супермагістралі на підставі базових законів в інформаційній сфері з превалюванням правових норм заборонного характеру. Водночас для зазначених країн притаманне зростання ролі судових рішень (прецедентів) у регулюванні правовідносин в інформаційній сфері.

У підрозділі 4.4 «Філософсько-правові особливості правового і законодавчого забезпечення функціонування інформаційного суспільства в країнах із континентальною системою права» аргументовано, що однією з основних рис сучасної континентальної системи права у контексті розвитку інформаційного суспільства є її інтеграція і, навіть, часткове поглинання прецедентною правовою системою. Про це свідчить, наприклад, аналіз рішень Суду справедливості ЄС та Європейського суду з прав людини, що мають прецедентний характер; тенденція щодо фактичного обмеження права на інформацію через прийняття новітніх нормативно-правових актів у країнах ЄС.

У країнах із континентальною системою права інформаційна політика орієнтована на сприяння реформуванню державного управління, на участь у транскордонному вільному обміні інформацією, на пропаганду ідеалів європейського демократизму, створення відповідної правової бази, технічне оснащення інформаційного сектора і підготовку кваліфікованих спеціалістів для національних корпорацій. Нині конституції майже всіх європейських країн

містять положення, що безпосередньо стосуються права людини на інформацію, а різні аспекти цього права розкриваються в численних нормативно-правових актах.

Загалом регулятивний механізм щодо надання інформаційних послуг навіть у розвинених країнах континентальної системи права слід оцінювати як менш прогресивний і ефективний, аніж у країнах англосаксонської системи. Він допоки лише рухається у напрямі беззаперечного правового концепту: регулювання прав на отримання та поширення інформації має будуватися не на примусі і можливості юридичної відповідальності за певні правопорушення, а на конкретних економічних і моральних чинниках.

У підрозділі 4.5 «Філософсько-правові особливості правового і законодавчого забезпечення розвитку інформаційного суспільства в окремих країнах – колишніх республіках СРСР» надається характеристика сучасного стану інформаційного суспільства в деяких пострадянських країнах. Загалом усі вони, через істотні відмінності організаційних укладів та функціонування економічного, технологічного, інноваційного та інформаційного секторів, суттєво відстають від розвинених країн, у тому числі на рівні законодавчого і правового регулювання. Але останні 10 років спостерігається тенденція до збалансування певної «цифрової» нерівності цих країн та значні набутки щодо використання інформаційних технологій в усіх сферах життєдіяльності, істотний розвиток інформатизації суспільно важливих процесів, що регулюється на державному рівні.

Процес побудови інформаційного суспільства в цих країнах не є однорідним через національні особливості державного управління, специфіку політичного устрою та соціальної сфери, етичної та культурної складових суспільних відносин. Їх урахування є важливим для розуміння динаміки й основних напрямів розвитку інформаційного суспільства, а отже, багато в чому й перспектив регіонального розвитку на всіх рівнях.

Розділ 5 «Онтологія розвитку інформаційного суспільства в Україні» складається з чотирьох підрозділів і містить узагальнення стосовно інтегративних та наднаціональних тенденцій розвитку інформаційного суспільства, правових та етичних проблем регулювання мережі Інтернет, електронного урядування та особливостей його законодавчого регулювання в Україні, негативних і позитивних наслідків подальшого розвитку інформаційного суспільства.

У підрозділі 5.1 «Національні та наднаціональні особливості становлення і розвитку інформаційного суспільства в Україні» представлено концепцію інтегративного інформаційного суспільства, що має на меті покращення умов життєдіяльності будь-якої особи, гармонізацію її взаємовідносин із соціумом. *Apriori* це передбачає моральність всіх суб'єктів такої взаємодії, культуру поведінки та повагу до загальнолюдських цінностей, які проявляються у тому, що свобода інформації безумовно вимагає від тих, хто користується її привілеями, бажання і вміння не зловживати нею.

Підкреслено, що процеси глобалізації не повинні сприяти утвердженню «глобальної одноманітності», а забезпечувати різноманітність, плюралізм та

можливість участі всіх суб'єктів. Відповідно, побудова глобального інформаційного суспільства представлена комплексом заходів щодо реалізації національних концепцій входження в загальносвітовий інформаційно-комунікативний простір, створених із урахуванням культурної, релігійної та морально-етичної самобутності кожної нації, що повинно враховуватися й в державних програмах розвитку інформаційної сфери в Україні.

Невід'ємною стороною інформатизації українського соціуму в умовах глобалізації є тенденція до уніфікації світу, життя за єдиними принципами, пошанування однакових цінностей, дотримання одних і тих самих традицій і норм поведінки. У цілому сучасна уніфікація всіх сфер соціального життя відбувається за західними зразками. Специфіка становлення вітчизняного інформаційного суспільства зумовлена насамперед сутнісною проблемою формування національної інтелектуальної та політичної еліти, недостатньою врегульованістю на законодавчому та правовому рівні подальшого розвитку національного інформаційного простору, відсутністю на філософсько-правовому рівні єдиного вітчизняного концепту інформаційного суспільства, недостатньо розвинутою технологічною та економічною базою для його функціонування, відсутністю чіткого та ефективного механізму регулювання інформаційних правовідносин на державному рівні.

У підрозділі 5.2 *«Взаємозв'язок права та етики в контексті регулювання мережі Інтернет»* обґрунтовано, що в процесі формування і регулювання інформаційного суспільства важливу роль відіграє нова галузь права – інформаційне, предметом дослідження якого є, насамперед, закономірності функціонування віртуального простору та віртуальні взаємовідносини між його суб'єктами. Сучасний Інтернет сам форматує соціум за моделями, які закладаються в нього замовниками (платниками) інформаційних (а фактично – медійних) послуг. Доведено, що мережа Інтернет є комплексом технічних і програмних засобів й одночасно світовим банком даних, і таким чином стає об'єктом і предметом дослідження фахівців у різних галузях, зокрема правників.

Поряд із прогресивними тенденціями розвитку інформаційного суспільства, слід зважати й на «зворотну сторону медалі»: його ідеологія ґрунтується на постулаті, що використання інформаційно-комунікативних технологій саме по собі спричинить утворення нової парадигми взаємних відносин держави й громадянина. Це видається цілком логічним на теоретичному рівні, але досить утопічним – в площині практичної реалізації. Віртуальна імітація все більше набуває значення паралельної реальності, а стрімке розширення впливу цієї символічної сфери надає їй небаченої раніше влади. Саме сюди перемістили свої основні зусилля багато політиків, саме тут максимально швидко можна отримати надприбутки, а рекламна індустрія і шоу-бізнес здобули лідерство за прибутковістю.

У підрозділі 5.3 *«Філософсько-правовий зміст електронного урядування в Україні»* зазначається, що електронне урядування (е-урядування) у сучасному розумінні тлумачиться не лише як електронний уряд, а як і електронне

управління державою, сутність якого полягає у використанні в органах публічного управління інформаційно-комунікативних технологій.

Констатовано, що в Україні створено достатню нормативно-правову базу для функціонування е-урядування, але його практичне впровадження просувається надто повільно. Основними причинами тут є: наявність значної долі корупційної складової у діяльності органів виконавчої влади, місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб, а також недостатній рівень комп'ютерної грамотності значної частки населення.

Запропоновано наступні напрями усунення зазначених недоліків: 1) розвиток правової культури, що передбачає створення та ефективне використання WEB-консалтингу, оплачуваних та безкоштовних правових баз даних, видання електронних правових журналів; створення електронних правових бібліотек; проведення телеконференцій з актуальних проблем правознавства; 2) активне користування новітніми комп'ютерними системами, що дозволяє оптимально використовувати інформаційні ресурси та програмні можливості в різних галузях юриспруденції; 3) формування духовності громадян, що передбачає впровадження заходів із захисту суспільної моралі; розробку новітніх виховних та освітніх програм.

У підрозділі 5.4 *«Діалектика позитивних та негативних наслідків розвитку інформаційного суспільства в Україні»* аргументовано, що трансформація інформаційного суспільства у суспільство знань, у тому числі в Україні, зазнає впливу суттєвих перешкод. Основними чинниками тут стали: недостатній рівень культури значної частини ІТ-користувачів; використання інформації виключно з метою оптимізації виробництва, що *de facto* мало наслідком перетворення інформації у товар.

Поява інформаційно-комунікативних технологій спричинила поступове переродження інформаційного суспільства в медійне. Останнє орієнтується не на знання, а на інформацію, що поширюється мас-медіа для споживання (на кшталт будь-якого товару), у тому числі з метою маніпулювання масовою та індивідуальною свідомістю. Людину в медійному суспільстві цікавлять, насамперед, комунікації і вона, використовуючи інформаційно-комунікативні технології як засіб обміну даними, перетворює власне реальне життя на віртуальне за сценарієм, який пропонують медіа. Відповідно, у громадян формується нова картина світу, відбувається радикальна зміна ціннісних орієнтацій і пріоритетів.

Відтак, перед сучасною світовою філософією постали наступні завдання: осмислення глобальних проблем (екологічних, ресурсозберігаючих, продовольчих, демографічних, енергетичних, технологічних тощо), котрі стоять перед людством; переосмислення в цьому контексті проблем самої людини, її виживання як виду; плюралізм філософських вчень і напрямів, заперечення монополізму будь-якого з них; толерантність щодо різних філософських концепцій; постановка проблеми формування планетарної свідомості.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі наведено теоретичне узагальнення і надано практичні науково обґрунтовані рекомендації та пропозиції щодо вирішення проблем, сутність яких полягає в розкритті історичних передумов інформаційного суспільства і методологічних засад його дослідження; визначенні дискурсивного поля концепції інформаційного суспільства; обґрунтуванні національних, регіональних та глобальних особливостей розвитку інформаційного суспільства; висвітленні правових і законодавчих засад його розвитку; окресленні перспектив розвитку інформаційного суспільства в Україні. Найсуттєвішими з них вважаються такі:

1. Нині існує значна кількість гіпотез щодо виникнення і розвитку людини та людського соціуму загалом (теологічний, генетичний, раціоналістський, еволюційний та ін.). Сучасна наука не надає однозначної відповіді й на питання щодо сутності, передумов та етапів формування інформаційного суспільства як стадії розвитку людської цивілізації. Натомість представлено два основні підходи – «поступовий» (Д. Белл, Р. Сайфарт, С. Дятлов, В. Іноземцев) та «хвильовий» (Е. Тоффлер, В. Рейвард, П. Друкер). Більш переконливим видається перший, оскільки саме набуття людиною можливості виробляти, отримувати та передавати інформацію за допомогою усної, а згодом і письмової мови, стало предтечею всіх подальших трансформацій соціального устрою від первісного до постіндустріального та інформаційного.

Сутнісний зміст поняття інформації передбачає її тісний зв'язок з простором, часом, матерією, енергією, рухом, свідомістю, світоглядом та іншими визначальними явищами матеріального і духовного світу. Саме ці властивості інформації є однією з передумов формування інформаційного суспільства: у всі часи вона сприймалася за допомогою органів чуття та передбачала наявність принаймні двох сторін: комунікатора і реципієнта. Відбувається лише удосконалення технології інформаційної діяльності, при цьому її алгоритм залишається принципово незмінним. За всіх часів соціальний зв'язок є інформаційним за своїм глибинним змістом. Інша річ, що в інформаційному суспільстві цей процес супроводжувався утворенням глобальної інформаційної індустрії, а інтенсифікація інформаційних процесів істотно скорочує тривалість управлінських циклів, удосконалюючи тим самим механізм управління життєдіяльністю соціуму.

2. Методологічні засади дослідження сутності інформаційного суспільства передбачають, насамперед, поєднання позитивістського та *jus-naturalistичного* підходу до аналізу об'єкта та предмета. Його об'єктом слід вважати філософсько-правову сторону формування інформаційного суспільства та вплив на всі галузі життєдіяльності соціуму. Відповідно, предметом дослідження є поняття, зміст, структура та характерні особливості інформаційного суспільства, проблеми філософсько-правового обґрунтування і правового регулювання його діяльності, а також перспективи і напрями подальшого розвитку в контексті трансформації його у суспільство знань.

Основними методами дослідження були визначені: історико-порівняльний, проблемно-хронологічний, аксіологічний, герменевтичний, системно-функціональний. Застосування наведених методів дозволило вирішити низку магістральних задач дослідження, а саме: встановити історичні передумови становлення інформаційного суспільства та висвітлити генези його правового регулювання; охарактеризувати основні цінності і поняття притаманні сучасному інформаційному суспільству та з'ясувати інтегративні та наднаціональні тенденції його подальшого розвитку; визначити правові та етичні проблеми регулювання мережі Інтернет, окреслити особливості формування групової та індивідуальної свідомості в інформаційну еру тощо. Залучення положень системного підходу здійснювалося з метою визначення місця особи в інформаційному суспільстві, її права на інформацію в зв'язку з іншими правами. Обґрунтовано обрання науковою парадигмою методологію еволюційно-системної філософії (К. Джослін, Ф. Геліген, В. Турчін), тобто метасистемного переходу (Metasystem Transition Theory), в межах якої інформація відіграє ключову роль.

3. Сучасна цивілізація має здебільшого технократичний характер, завдяки чому економічна і політична складові застосування інформаційних технологій переважають духовну та морально-етичну. Це поглиблює наявні тенденції загального занепаду культури та духовних цінностей на тлі культивування насильства, прагматизму, розвитку кібернетичної злочинності, тощо. Гуманітарна сфера за відсутності сучасної зрозумілої загалу адекватної вимогам часу ідеології все більше поступається споживацтву та утилітарним цінностям, відіграє все меншу роль у суспільстві, зокрема філософія все більше стає певною абстракцією. Міждисциплінарні дослідження засвідчують, що можливі два варіанти виходу з цивілізаційної кризи: самознищення або трансформація інтелекту, формування нової свідомості, екологічний імператив. В останньому випадку йдеться про формування нової парадигми освіти – від підготовки вузьких спеціалістів та орієнтації виключно на професійні знання (інформаційні технології) до виховання моральності та розуміння актуальних проблем суспільства, випереджаючої соціалізації особистості, здатності охопити комплексність гуманітарних проблем (універсальний еволюціонізм).

4. В інформаційному суспільстві відбувається зрушення базових цінностей – зменшується значення інструментальної раціональності, натомість починають переважати цінності постмодерну – права, свободи та законні інтереси особистості («цінності другого порядку» за Платоном). Це виявляється, зокрема, як необхідність дотримання прав і свобод людини на вироблення, отримання, використання та передачу інформації. У контексті проблеми реалізації права на інформацію особливої уваги потребує створення єдиного глосарію інформаційного суспільства. Його базовими поняттями слід вважати поняття інформації, інформаційних прав, електронної юриспруденції, інформаційної культури, Інтернету, інформаційних ресурсів, інформаційної безпеки, інформаційних правопорушень.

5. Основними ознаками інформаційного суспільства слід вважати: можливість вільного доступу людини до інформації; високий рівень розвитку

інформаційно-комунікаційних технологій; наявність розвинутої інформаційної інфраструктури суспільства; глобалізацію, що спричиняє міжнародний поділ праці, рух капіталу, людських та виробничих ресурсів у масштабах всієї планети, культурну, законодавчу, технологічну та економічну уніфікацію на наднаціональному та національному рівнях. Інформаційне суспільство передбачає формування інформаційного простору, безперешкодний доступ до якого підвищує якість життя й розширює можливості людини, сприяє розвитку та відкритості соціуму, змінює модель взаємодії держави й громадянина.

6. Проголошене в епоху постмодерну звільнення від «ідеалів-ідолів» минулих епох призводить до абсолютизації особистості й протиставлення її соціуму, заперечення традиційних ціннісних центрів (людина, етнос, логос), зводить пізнання до набору тверджень, а буття людини – до віртуальності. Розуміння цінностей і ціннісних орієнтацій набуває чіткого соціально-психологічного забарвлення. Тому особливості впливу інформаційного суспільства на масову свідомість пов'язані з проблемою більш високого порядку – філософсько-світоглядною, яка полягає у тому, що через посередництво ЗМІ та інших засобів у свідомість індивідів впроваджується певний набір постулатів, вигідних даному конкретному суспільству у такий спосіб, що людина сприймає привнесені соціальні програми, суспільні догми за власну думку та керується запрограмованим набором так, якби це була її особиста позиція.

7. Внаслідок розвитку глобального суспільства (світового співтовариства) сьогодні формується глобальна інформаційна цивілізація, характерною ознакою якої є зростання значення інформації як інтелектуального продукту, яке продукує людство в результаті своєї життєдіяльності. За її якісними показниками визначається рівень загальної культури суспільства щодо використання, засвоєння та вироблення інформації для своїх потреб.

Західна модель інформаційного суспільства характеризується переважанням інформаційного, а не матеріального продукту. Докорінно змінюється не тільки рівень автоматизації виробництва, а й саме виробництво – його продукт стає більш інформаційно ємним, що означає збільшення частки інновацій, дизайну і маркетингу в його вартості. Основним стратегічним ресурсом такого суспільства є знання, тобто інформація, яка використовується в усіх сферах життєдіяльності соціуму та корелює з поняттям інформаційної сфери. При подальшому формуванні інформаційного суспільства за такою моделлю починають превалювати етичні та корпоративні норми, що все більш впливають на право і починають його заміщувати.

8. Розвинуті азійські країни (Японія, КНР, Південна Корея, Тайвань, Сінгапур) мають свою специфіку формування інформаційного суспільства. Високий рівень розвитку інформаційних технологій тут був забезпечений, зокрема, створенням відповідної правової бази, реалізацією ефективної державної політики за окремими напрямками стратегії інформатизації суспільства, запровадженням у реальне життя конкретних програм дій, орієнтованих на досягнення максимального результату. Азійська стратегія передбачає такі напрями формування інформаційного суспільства: активізація

електронної торгівлі, комп'ютеризація публічного сектора, розвиток інформаційної грамотності, створення інфраструктури робочих місць, захист інформаційних систем від кібернетичних загроз. Її основою стало впровадження універсальної інформаційної послуги, спрямованої на забезпечення повсюдного доступу населення до Інтернет, що передбачало використання передових інформаційно-комунікаційних технологій у всіх галузях життєдіяльності соціуму. Для цієї моделі розвитку характерним є поступове домінування технічних норм над правовими.

9. Першочергові завдання, пов'язані з функціонуванням інформаційного суспільства у країнах Центральної та Східної Європи, передбачають врівноваження економічних і політичних напрямів розвитку інформаційного суспільства з його культурно-освітніми та морально-етичними чинниками; домінування презумпції доступності, відкритості та своєчасності інформації; ефективну реалізацію захисту прав на доступ до інформації та персональних даних, у тому числі в судовому порядку; дотримання морально-етичних норм поведінки в інформаційному суспільстві; розроблення дієвого механізму відповідальності за порушення законодавства, яким урегульовано правовідносини в інформаційному суспільстві.

Для розбудови інформаційного суспільства в цих країнах слід орієнтуватися, насамперед, на недопущення концентрації власності в медійній та телекомунікаційній сферах; підвищення рівня контролю за інформаційними послугами іноземного походження, які перешкоджають розвитку вітчизняних засобів інформації; уникнення соціального відчуження будь-яких сегментів суспільства через їхню віртуалізацію. Важливим чинником має стати ідеологічна спрямованість державної політики в інформаційній сфері, що ґрунтується на засадах поваги до загальнолюдських цінностей, канонів моральності та правослухняності, національної свідомості, звичаїв, традицій та менталітету нації. Лише за таких умов регіональне інформаційне суспільство може вважатися частиною європейського та світового інформаційного співтовариства.

10. Настання інформаційної епохи знаменувалося формуванням нового сектора економіки та появою символічного капіталу – знань, зміною характеру праці та її гуманізацією, далі – трансформацією суспільної моралі, етики, права. Знання та інформація стали стратегічними ресурсами і агентами трансформації інформаційного суспільства. Водночас з'явилися й нові форми антисоціальної поведінки. Основними причинами тут стали: наявність конфлікту між ідеологічною спрямованістю концепції інформаційного суспільства та прагматичним характером дій значної частини його реалізаторів; широкі можливості використання технологій віртуальної реальності для вирішення завдань інформаційних війн (кібервійн). Відповідно, сфера діяльності, яка передбачає контроль за інформаційними ресурсами, потребує вироблення чіткого та зваженого державного підходу щодо її правового регулювання та формування громадської свідомості на відповідних світоглядних засадах.

11. Можливість трансдержавного функціонування інформації визначає необхідність правового регулювання правил інформаційного обміну у

транснаціональному масштабі шляхом формування нових галузей права (інтернет-права, права міжнародних телекомунікацій, інформаційного міжнародного права, медіа-права тощо). Міжнародно-правові акти в інформаційній сфері мають передбачати: захист загальновизнаних людських цінностей (аксіологічний вимір), правомірність впливу на політичні, економічні, соціальні та інші важливі чинники життєдіяльності соціуму (онтологічний вимір), повагу до державного суверенітету, менталітету, культурних, морально-етичних традицій, релігійних уподобань та інших відмінностей населення.

Джерела міжнародного права щодо регулювання інформаційного суспільства в Україні представлені такими групами: 1) акти права загального характеру; 2) акти права стосовно певних категорій фізичних осіб (дітей, інвалідів, журналістів тощо); 3) акти права, якими регулюються правовідносини в інформаційній сфері на регіональному рівні; 4) акти права з питань протидії кіберзлочинності (мінімальні та факультативні); 5) акти права, якими визначаються принципи використання інформаційно-комунікаційних технологій у законотворчій діяльності органів державної влади; 6) рекомендації щодо розвитку електронного управління та електронного судочинства.

12. Основною тенденцією, притаманною країнам із англо-саксонською (прецедентною) системою права, є створення систем саморегулювання на базі етичних кодексів, в основі яких – державна підтримка розбудови національної інформаційної супермагістралі, а також превалювання законодавства заборонного характеру на тлі базових законів в інформаційній галузі. Зокрема, законодавство Великої Британії передбачає регулювання інформаційної сфери за рахунок впровадження реальних механізмів саморегулювання цих відносин громадськими інституціями. Водночас майже всі форми електронного зв'язку тут постійно контролюються державою, інформація в них ідентифікується для подальшого використання спеціальними службами й органами правопорядку. В Австралії регулювання інформаційних відносин віднесено до компетенції Асоціації інтернет-індустрії, що діє за власним кодексом. Правовідносини в інформаційній сфері в Канаді визначаються Консультативною радою з інформаційної магістралі, діяльність якої спрямована на досягнення трьох цілей: створення робочих місць з допомогою інновацій та інвестицій, посилення суверенітету Канади і культурної ідентичності, забезпечення універсального доступу до інформаційної магістралі за прийнятну ціну. Основними принципами формування інформаційного законодавства США визначено: гарантування громадянам та інститутам громадянського суспільства права на свободу інформації, публічність судових процесів, охорону інтелектуальної власності, вільний доступ до урядової інформації (за винятком випадків, коли записи захищено від розголошення, та спеціальних винятків для правоохоронних органів).

13. Романо-германська (континентальна) система права трактує право на інформацію як одну з підвалин незалежності особистості, що зумовлено повною гарантією свободи слова в демократичних країнах (встановлення владою обмеженого доступу до інформації сприймається суспільством як неможливе) та розвитком ІТ. Концептуальний підхід щодо формування

інформаційного суспільства тут передбачає насамперед розвиток інформаційних супермагістралей та ринку інформаційних продуктів; електронізацію банківської сфери, лібералізацію комунікацій; реформування інформаційного законодавства; стимулювання наукових досліджень у галузі створення інформаційних продуктів; створення систем безпеки інформації та попередження комп'ютерних злочинів (протиправне збирання інформації; комп'ютерне шахрайство; обман у правозастосовній діяльності шляхом використання результатів переробки даних; комп'ютерний саботаж; злочинні дії, пов'язані з руйнуванням інформації та внесенням комп'ютерних вірусів).

14. Процес побудови інформаційного суспільства в колишніх республіках СРСР є досить різноманітним і суперечливим у зв'язку з національними особливостями розвитку, специфікою політичного устрою, соціальної сфери, етнічної та культурної складової суспільних відносин. Зокрема, у Білорусі, Грузії, Казахстані розвиток інформаційного суспільства проголошений одним із основних чинників вдосконалення системи державного управління, підвищення зрілості громадянського суспільства; забезпечення конкурентоспроможності та інноваційного розвитку національної економіки. Основою формування інформаційного суспільства тут є розвиток ІКТ з метою подальшого входження до глобального інформаційного простору; подолання у зв'язку з цим цифрової нерівності між різними верствами населення; нормативне забезпечення побудови інформаційного суспільства з орієнтацією на зростання можливостей доступу до інформаційних ресурсів на національному і глобальному рівні та інформаційного обміну; розвиток національного концепту інформаційних відносин.

15. Сутність процесу правового забезпечення створення глобального інформаційного суспільства можна визначити як комплекс заходів щодо входження національних концепцій, котрі розроблені та здійснюються з урахуванням культурної, релігійної та морально-етичної самобутності кожної нації, в загальносвітовий інформаційно-комунікативний простір. При цьому інформаційні процеси набувають ознак глобальності й починають впливати на вирішення життєво важливих проблем людства, як-то: безпека світу; захист навколишнього середовища; використання енергетичних та сировинних ресурсів; військове співробітництво; демографічні проблеми тощо. Диференційовані глобальні проблеми при цьому розглядаються через призму політичних поглядів, національних інтересів та індивідуальності лідерів тих чи інших держав. У разі подальшого розвитку названих тенденцій зростатиме рівень загрози розчинення самобутніх локальних цивілізацій в уніфікованому за західним зразком глобальному інформаційному суспільстві. Окрім того, створення глобальної інформаційної мережі призведе до появи міжнародних професійних еліт та поглиблення прірви між такими елітами і загальною масою громадян.

Утім, забезпечення безперешкодного доступу до інформаційного простору не гарантує автоматично підвищення якості життя й розширення можливостей людини, навпаки, є певною утопією з таких міркувань: неможливість приховування інформації та неймовірно швидке її поширення у

віртуальній реальності; вимушена залученість до чужих справ; «фальшива відповідальність», тобто причетність до будь-якої з проблем, що має місце в інтернет-просторі; бурхливий розквіт так званої масової культури, в межах якої пропагується думка, що немає нічого недозволеного і неможливого – варто лише захотіти.

16. У мережі Інтернет відсутня централізована система управління, він сам по собі не є зареєстрованою організацією чи юридичною особою, а його матеріальні та інформаційні ресурси належать конкретним правоспроможним суб'єктам. Отже, Інтернет у цілому не є об'єктом права, оскільки не існує єдиного конкретного власника мережі чи суб'єкта, який би контролював хоча б значну частину цієї мережі. Між тим у мережі Інтернет виникають правовідносини (інтернет-відносини), які стосуються: регулювання змісту (контенту – інформаційного наповнення інтернет-ресурсів); захисту конфіденційної інформації та персональних даних; захисту прав людини.

Спроби регулювання таких правовідносин у теперішній час представлено різноманітними етичними кодексами, технічними і програмними засобами, а також розробленням окремих законодавчих актів, які регулювали б такі небажані явища: поширення негативної інформації (расистської, нацистської, порнографічної та ін.); поширення конфіденційної інформації про особу проти її волі; порушення авторського права та права інтелектуальної власності; електронний тероризм; електронні крадіжки; незаконне знищення чужої інформації; шпигунська та диверсійна діяльність (наприклад, зламування сайтів спецслужб, поширення дезінформації тощо); азартні ігри та ін.

17. Розвиток інформаційного суспільства зумовив формування електронного урядування як нової форми організації діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування, сутність якої полягає у використанні в органах публічного управління інформаційно-комунікаційних технологій, у тому числі можливостей Інтернету. При цьому обов'язковими складовими поняття «електронне урядування» є «електронна демократія» («е-демократія») та «електронна публічна послуга» («е-послуга»), тобто опублікування або надання інформації електронними засобами.

Впровадження електронного урядування в Україні дасть змогу громадянам мати доступ до інформації, безпосередньо брати участь у процесах підготовки проектів рішень, що приймаються на всіх рівнях державного управління, сприятиме зменшенню рівня корупції та детінізації економіки, дасть можливість досягти якісно нового рівня управління державою і суспільством в цілому і зміцнить довіру громадян до інститутів держави.

18. Інформаційне суспільство покликане стати перехідним у процесі формування вищого етапу розвитку людської цивілізації – суспільства знань. Позитивними його складовими слід вважати: е-урядування, що дає можливість суттєво поліпшити якість життя громадян; створення всесвітньої мережі Інтернет як загальнолюдської «скарбниці знань»; зростання доступності інформації через розвиток національної і глобальної інформаційної інфраструктури. Мінусами таких трансформацій є, насамперед, вплив феномена інформаційного забруднення, що спричиняє дезорієнтацію та стан

розгубленості особи, створює сприятливі умови для формування у неї мозаїчного мислення, прихильності до ідей лібералізму і популізму, а також до рекламованих товарів, у тому числі – продукції маскультури. Негативний ефект цього феномена значно підсилюється, якщо таке забруднення знаходить ідеологічну та матеріально-технічну підтримку від державних структур, політичних сил та інститутів громадянського суспільства. Крім того, інформаційні технології можуть використовуватися з утилітарними цілями: завдання шкоди економіці, зокрема шляхом втручання у роботу систем енергозабезпечення, крадіжки коштів з електронних рахунків; маніпулятивного впливу на соціально-політичний стан суспільства (втручання у вибори, злам дипломатичної або особистої переписки); розпалення міжнаціональної ворожнечі тощо. Таким чином дедалі стає все більш очевидною тенденція поступового переродження інформаційного суспільства в постінформаційне (медійне).

Однак прагнення людства до самозбереження і самовдосконалення, що передбачає набуття нового знання, подальший розвиток науки і культури як основних ціннісних орієнтирів, залишається запорукою розвитку сучасної цивілізації і зумовлює необхідність, насамперед на світоглядному та державно-правовому рівнях, створення належних умов для майбутнього переходу від інформаційного суспільства до суспільства знань як єдиної альтернативи деградації суспільства. Вироблення на філософсько-правових засадах оптимального підходу до формування нової фази інформаційного суспільства вбачається одним із найважливіших завдань щодо вирішення проблеми подальшого розвитку соціуму як на національному, так і на глобальному рівнях.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії:

1. Кушакова-Костицька Н. В. Право на інформацію в інформаційну епоху (порівняльне дослідження): монографія. Київ: Логос, 2018. 271 с.

Рецензія:

Кравець В. М., Павлишин О. В. Інформаційне суспільство та право в інформаційному суспільстві з позицій філософії права: рецензія на монографію Кушакової-Костицької Н. В. Право на інформацію в інформаційну епоху (порівняльне дослідження). *Філософські та методологічні проблеми права*. 2018. № 1–2. С. 259–261.

2. Кушакова-Костицька Н. В. Філософсько-правові засади розвитку інформаційного суспільства в Україні : монографія. Київ: Логос, 2019. 346 с.

Рецензії:

Марчак В. Я., Шевчук Р. В. Формування інформаційного суспільства в Україні: філософсько-правовий аналіз: рецензія на монографію Кушакової-Костицької Н. В. Філософсько-правові засади розвитку інформаційного суспільства в Україні. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2019. № 1. С. 76–78.

Луцький М. І. Правове забезпечення інформаційного суспільства – нагальна вимога сучасності : рецензія на монографію Кушакової-Костицької Н. В. Філософсько-правові засади розвитку інформаційного суспільства в Україні. *Науково-інформаційний вісник Університету Короля Данила*. Серія «Право». Івано-Франківськ, 2019. № 7(19). С. 145–146.

Статті в наукових фахових виданнях України

1. Кушакова-Костицька Н. В. Визначення змісту та складу інформаційних прав людини в Україні: проблемні питання. *Наше право*. 2004. № 2. Ч. 1. С. 30–37.
2. Кушакова-Костицька Н. В. Від свободи слова – до інформаційного суспільства. *Право України*. 2004. № 7. С. 129–133.
3. Кушакова-Костицька Н. В. Законодавче регулювання права на інформацію: до історії питання. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. Івано-Франківськ, 2004. Вип. 12. С. 62–68.
4. Kushakova N. Impact of the newest information technology on the juridical methodology. *Ukrainian law review*. 2004. Issue № 7(12). P. 23–24.
5. Кушакова-Костицька Н. В. Вплив інформаційних технологій на виборчі процеси: правові аспекти. *Юриспруденція: теорія і практика*. 2004. № 1. С. 19–23.
6. Кушакова-Костицька Н. В. Доносництво: правова та етична сторони проблеми. *Проблеми філософії права*. Чернівці: Рута, 2004. Т. 2. С. 127–131.
7. Кушакова-Костицька Н. В. Визначення публічних і приватних інтересів при захисті інформаційних прав на прикладі рішень Європейського суду з прав людини. *Вісник Конституційного Суду України*. 2005. № 6. С. 111–117.
8. Кушакова Н. В. Філософія права як спосіб діяльності наукового співтовариства. *Проблеми філософії права*. К.: Чернівці: Рута, 2005. Т. 3. № 1-2. С. 431–434.
9. Кушакова Н. В. Розвиток інформаційного суспільства та права на інформацію в Україні. *Вісник Конституційного Суду України*. 2006. № 5. С. 16–22.
10. Кушакова-Костицька Н. В. Науковий дискурс як інструмент наукового дослідження: проблемні питання. *Вісник національної юридичної академії України ім. Ярослава Мудрого*. Серія: Філософія. Філософія права. Політологія. Соціологія. Харків, 2010. № 1. С. 130–140.
11. Кушакова-Костицька Н. В. Деякі проблемні питання законодавчого і правового регулювання інформаційних правовідносин в контексті розвитку інформаційного суспільства в Україні. *Юриспруденція: теорія і практика*. 2010. № 2 (64). С. 2–6.
12. Кушакова-Костицька Н. В. Основні питання інформаційної політики в Україні в контексті розбудови інформаційного суспільства. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія юридична. Львів, 2009. Вип. 4. С. 52–58.

13. Кушакова-Костицька Н. В. Національна ідентичність як психологічна проблема особистості в інформаційну добу. *Юридична психологія та педагогіка*. 2009. Вип. 2(6). С. 276–283.
14. Кушакова-Костицька Н. В. Судочинство в контексті розвитку інформаційного суспільства: проблемні питання. *Юриспруденція: теорія і практика*. 2010. № 3(65). С. 59–64.
15. Кушакова-Костицька Н. В. Інформаційне суспільство: інтегративний підхід. *Юридична психологія та педагогіка*. 2010. Вип.1(7). С.19–27.
16. Кушакова-Костицька Н. В. Проблеми мови в контексті розвитку інформаційного суспільства в Україні. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. Івано-Франківськ, 2010. Вип. 23. С. 28–34.
17. Кушакова-Костицька Н. В. Філософія та філософія права в інформаційному суспільстві: новий підхід та можливі протиріччя. *Університетські наукові записки: Часопис Івано-Франківського університету права ім. Короля Данила Галицького*. Івано-Франківськ, 2012. № 6. С. 71–77.
18. Кушакова-Костицька Н. В. Цивільне судочинство он-лайн як елемент електронного правосуддя: національні особливості. *Університетські наукові записки: Часопис Івано-Франківського університету права ім. Короля Данила Галицького*. 2013. № 7. С. 81–85.
19. Кушакова-Костицька Н. В. Розвиток електронного судочинства в Україні: проблемні питання. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права ім. Короля Данила Галицького*. Івано-Франківськ, 2013. № 7. С. 139–145.
20. Кушакова-Костицька Н. В. Електронне правосуддя: українські реалії та зарубіжний досвід. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1(5). С. 103–108.
21. Кушакова-Костицька Н. В. Методологічні проблеми сучасних правових досліджень: об'єктивна необхідність чи суб'єктивна формальність? *Філософські та методологічні проблеми права*. 2013. № 1-2. С. 23–31.
22. Кушакова-Костицька Н. В. Проблема збереження національної ідентичності в інформаційному суспільстві: українська перспектива. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права ім. Короля Данила Галицького*. Івано-Франківськ, 2013. № 8. С. 59–64.
23. Кушакова-Костицька Н. В., Сердюк І. В. Інформаційне суспільство: сутність та основні концептуальні підходи. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2016. № 1(11). С. 139–153.
24. Кушакова-Костицька Н. В. Свобода інформації: філософсько-правовий вимір. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2017. Вип. 2(14). С. 188–196.
25. Кушакова-Костицька Н. В. Філософсько-правові засади формування інформаційного суспільства у Сполучених Штатах Америки. *Філософські та методологічні проблеми права*. Вип.1-2. 2018. С. 227–236.

26. Kushkova-Kostytska N. V. Scientific elite in the conditions of introducing e-governance (philosophical and legal analyze). *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2019. № 1. С. 37–42.

Статті в зарубіжних наукових періодичних виданнях

1. Kushakova-Kostytska N. V. Influence of information technology on the philosophy of law in the modern society. *Leges et vita. Chisinau*, 2015. № 2/2(278). S. 59–62.

2. Kushakova-Kostytska N. V. Features of the scientific elite formation in the conditions of e-government. *Virtus: Scientific Journal*. Monreal (Canada): CPM «ASF», 2018. Issue 26. S. 263–265.

3. Kushakova-Kostytska N. V. Historical Background of the Information Society. *Virtus: Scientific Journal*. Monreal (Canada): CPM «ASF», 2018. Issue 27. S. 138–141.

4. Kushakova-Kostytska N. V. Legal culture in information society: peculiarities and prospects of development. *European Science*. Podhájska (Slovakia): European Development Agency, 2018. № 4. P. 81–85.

5. Кушакова-Костицкая Н. В. Философско-правовой анализ понятия «информация» в современном контексте. *Журнал Белорусского государственного университета*. Серия: Право. 2019. № 2. С. 93–97.

Праці апробаційного характеру

1. Кушакова-Костицька Н. В. Інформаційні права людини в Україні: правомірні та неправомірні обмеження. *Проблеми вдосконалення правового регулювання щодо забезпечення прав і свобод людини і громадянина в Україні: матеріали V регіон. міжвуз. наук. конф. (Івано-Франківськ, 16 квіт. 2004 р.)*. Івано-Франківськ, 2004. С. 20–26.

2. Кушакова-Костицька Н. В. Екологічна інформація як правова категорія. *Забезпечення екологічної безпеки – обов'язок Української держави: матеріали міжрегіон. наук.-практ. конф. (Івано-Франківськ, 24–25 верес. 2004 р.)*. Івано-Франківськ, 2004. С. 11–16.

3. Кушакова-Костицька Н. В. Розмежування публічного (суспільного) і приватного (індивідуального) інтересу при розгляді інформаційних спорів. *Pojecie interesu w nause prawa, prawie stanowionym i orzecznictwie sadow konstytucyjnych Polski i Ukrainy: I Lubelsko-Kijowskie Seminarium (Lublin, 7–9 kwit. 2005 r.)*. Lublin, 2005. S. 44–47.

4. Кушакова-Костицька Н. В. Кримінальна відповідальність за комп'ютерні злочини: проблемні питання. *Реформування кримінального та кримінально-процесуального законодавства України: сучасний стан та перспективи: матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (Івано-Франківськ, 30 верес. – 1 жовт. 2005 р.)*. Івано-Франківськ, 2005. С. 60–62.

5. Кушакова Н. В. Інформаційне суспільство: нові конфлікти та нові шляхи їх вирішення. *Тактика здійснення переговорної діяльності працівниками правоохоронних органів: алгоритм урегулювання конфліктів: зб. матеріалів міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 27 квіт. 2006 р.)*. Київ, 2006. С. 122–125.

6. Кушакова-Костицька Н. В. Психологічні аспекти формування інформаційного суспільства. *Актуальні проблеми юридичної психології*: тези доп. всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 29-30 верес. 2006 р.). Київ: КНУВС, 2006. С. 110–114.

7. Кушакова Н. В. Проблема культурної ідентичності та її зв'язок з розвитком новітніх інформаційних технологій (на прикладі України). *Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми, перспективи*: тез. доп. III міжнар. наук.-практ. конф. з пробл. розвитку та функціонування держ. мови, присвяч. Дню укр. писемності та мови (Київ, 9 листоп. 2007 р.). Київ: КНУВС, 2007. С. 19–24.

8. Кушакова-Костицька Н. В. Правовідносини в епоху інформаційного суспільства: особливості та перспективи регулювання. *Верховенство права у правозастосовчій діяльності*: матеріали регіон. наук.-практ. конф., присвяч. 15-тій річниці Юрид. ін-ту (Івано-Франківськ, 12–13 жовт. 2007 р.). Івано-Франківськ, 2007. С. 22–25.

9. Кушакова-Костицька Н. В. Філософські проблеми права в інформаційну добу. *Філософські, методологічні та психологічні проблеми права*: тез. доп. наук.-практ. конф. (Київ, 26 січ. 2008 р.). Київ: НАВС, 2008. С. 97–99.

10. Кушакова-Костицька Н. В. Вплив інформаційних технологій на правосуддя: проблеми розвитку та гальмування. *Українське правосуддя: здобутки та перспективи*: матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (Чернівці, 16 трав. 2008 р.). Чернівці : Рута, 2008. С. 33–36.

11. Кушакова-Костицька Н. В. Проблеми розвитку та реалізації інформаційних прав в Україні. *Проблеми вдосконалення правового забезпечення прав та основних свобод людини і громадянина*: матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (Івано-Франківськ, 11 квіт. 2008 р.). Івано-Франківськ, 2008. С. 57–59.

12. Кушакова-Костицька Н. В. Сучасні тенденції розвитку мови у зв'язку з інформатизацією та глобалізацією українського суспільства. *Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми перспективи* : матеріали IV міжвуз. наук.-практ. конф. з проблем розвитку та функціонування держ. мови, присвяч. Дню укр. писемності та мови (Київ, 7 листоп. 2008 р.). Київ: КНУВС, 2008. С. 20–23.

13. Кушакова-Костицька Н. В. Значення теорії для розвитку сучасної правової ідеології. *Принципи гуманізму та верховенства права як умова розвитку демократичної, соціальної, правової держави*: матеріали міжвуз. наук.-теор. конф. (пам'яті проф. В. В. Копейчикова) (Київ, 26 груд. 2008 р.). Київ, 2009. С. 135–137.

14. Кушакова-Костицька Н. В. Деякі особливості правового регулювання інформаційних відносин на сучасному етапі. *Філософські, методологічні та психологічні проблеми права*: матеріали II всеукр. наук.-теор. конф. (Київ, 31 січ. 2009 р.). Київ : НАВС, 2009. С. 21–22.

15. Кушакова-Костицька Н. В. Суди і мас-медіа: проблеми взаємодії в інформаційному суспільстві. *Незалежний суд – гарантія захисту прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина*: матеріали всеукр. наук.-практ.

конф. (Чернівці, 30 трав. 2009 р.). Чернівці : Чернівецьк. нац. ун-т, 2009. С. 111–115.

16. Кушакова-Костицька Н. В. Проблеми визначення відповідальності за кіберзлочини в контексті розвитку інформаційного суспільства. *Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення. Диференціація кримінальної відповідальності*: міжнар. симп. (Львів, 11–12 верес. 2009 р.). Львів, 2009. С. 141–144.

17. Кушакова-Костицька Н. В. Інформаційна політика в Україні: проблеми та перспективи розвитку. *Правова політика Української держави*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 70-річчю Прикарпат. нац. ун-ту ім. В. Стефаника (19–20 лют. 2010 р.). Івано-Франківськ, 2010. Т. 1. С. 127–130.

18. Кушакова-Костицька Н. В. Розширення прав і можливостей недієздатних осіб у контексті віртуалізації суспільства. *Філософські, методологічні й психологічні проблеми права* : тез. доп. наук.-практ. конф. (Київ, 23 квіт. 2010 р.). Київ : НАВС, 2010. С. 107–108.

19. Кушакова-Костицька Н. В. Розбудова інформаційного суспільства в Україні в контексті розвитку євроінтеграції. *300 років Гетьмана України Пилипа Орлика: проблеми становлення і розвитку українського державотворення*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 14 трав. 2010 р.). Львів, 2010. С. 239–241.

20. Кушакова-Костицька Н. В. Мова в інформаційному суспільстві: основні тенденції та перспективи розвитку. *Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми перспективи*: VI міжвуз. наук.-практ. конф. з пробл. розвитку та функціонування держ. мови, присвяч. Дню укр. писемності та мови (Київ, 5 листоп. 2010 р.) : тез. доп. Київ : НАВС, 2010. С. 33–34.

21. Кушакова-Костицька Н. В. Комп'ютеризація та інформатизація судочинства в умовах розвитку інформаційного суспільства. *Проблеми процесуальної науки: історія та сучасність*: II міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. світлій пам'яті вчених-процесуалістів київ. шк. (Київ, 25–26 листоп. 2010 р.). Київ, 2010. С. 79–81.

22. Кушакова-Костицька Н. В. Проблеми викладання інформаційного права в Україні та шляхи їх вирішення. *Інноваційні технології підготовки правоохоронців*: матеріали наук.-метод. конф. (Київ, 22 квіт. 2011 р.). Київ, 2011. С. 44–45.

23. Кушакова-Костицька Н. В. Юридична відповідальність за незаконну рекламу (спам) за українським законодавством: проблемні питання. *Філософські, методологічні, соціологічні та психологічні проблеми права*: матеріали IV міжнар. наук.-теор. конф. (Чернівці, 28–29 трав. 2011 р.). Чернівці: Чернівецький нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2011. С. 94–99.

24. Кушакова-Костицька Н. В. Культурологічні та соціальні передумови перспектив розвитку української мови в умовах інформаційного суспільства. *Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми, перспективи*: тез. Доп. VII всеукр. наук.-практ. конф. з пробл. розвитку та функціонування держ. мови, присвяч. Дню укр. писемності та мови (Київ, 4 листоп. 2011 р.). К.: НАВС, 2011. С. 45–47.

25. Kosticki M., Kushakova-Kosticka N. Selected aspects of modernization and regress in Poland and Ukraine. *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis : Folia 87. Studia Politologica V* / Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej; pod red. M. Mikolajczyk, M. Sliwy, A. Tasak. Krakow: Wydawnictwo Naukowe UP, 2011. P. 128–132.

26. Кушакова-Костицька Н. В. Трансформація юридичної освіти в умовах інформаційного суспільства: проблемні питання. *Теорія та практика юридичної освіти*: І всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 20 квіт. 2012 р.). Київ: Вид-во Європ. ун-ту, 2012. С. 98–101.

27. Кушакова-Костицька Н. В. Філософія та філософи в інформаційному суспільстві: проблема занепаду або новий підхід? *Філософські, методологічні та психологічні проблеми права* : зб. матеріалів V міжнар. наук.-теор. конф. (Київ, 17 листоп. 2012 р.). Київ, 2012. С. 116–118.

28. Кушакова-Костицька Н. В. Цивільне судочинство он-лайн: сучасний стан та перспективи розвитку. *Актуальні проблеми теорії і практики нотаріального, цивільного, виконавчого процесу: їх співвідношення та взаємодія*: І міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 21–22 лют. 2013 р.). Київ, 2013. С. 187–189.

29. Костицький М. В., Кушакова-Костицька Н. В. 2013 рік: цивілізаційний вибір України, його соціальні та правові наслідки. *Наукові дослідження молодих учених – майбутнє України* : тези доп. загальноакад. підсумк. наук.-теор. конф., присвяч. Дню науки (Київ, 17 трав. 2013 р.). Київ: НАВС, 2013. С. 6–10.

30. Кушакова-Костицька Н. В. Електронний суд в Україні: вітчизняний досвід та проблемні питання. *Інформаційне суспільство в Україні* : тез. доп. міжнар. наук. конгр. (Київ, 29 жовт. 2013 р.). К., 2013. С. 57–58.

31. Кушакова-Костицкая Н. В. Особенности развития юридической психологии в Украине в новой политико-правовой реальности. *Актуальні проблеми юридичної психології* : зб. матеріалів III міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 25 квіт. 2014 р.). К.: НАВС, 2014. С. 277–279.

32. Кушакова-Костицька Н. В. Реалізація інформаційних прав в інформаційному суспільстві: проблемні питання. *Права людини в Україні в сучасних умовах: пошук нових механізмів утвердження та забезпечення*: матеріали між нар. наук.-практ. конф. (Київ, 10 груд. 2014 р.). Київ: Ліра-К, 2014. С. 156–157.

33. Кушакова-Костицька Н. В. Проблеми відповідальності за інформаційні правопорушення: український досвід. *Актуальні проблеми кримінального права* : матеріали міжвуз. наук.-теор. конф. (Київ, 21 листоп. 2014 р.). Київ : НАВС, 2014. С. 101–104.

34. Кушакова-Костицька Н. В. Науковий стиль у юриспруденції: деякі зауваження. *Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми, перспективи*: матеріали X всеукр. наук.-практ. конф., присвяч. Дню укр. писемності та мови (Київ, 28 листоп. 2014 р.). К.: НАВС, 2014. С. 40–42.

35. Кушакова-Костицька Н. В. Інформаційна етика як підґрунтя правового регулювання мережі Інтернет. *Юридична психологія в Україні*:

здобутки та перспективи : матеріали наук.-практ. конф. (Київ, 24 квіт. 2015 р.). Київ: НАВС, 2015. С. 29–31.

36. Костицький М. В., Кушакова-Костицька Н. В. Доступ до правосуддя через конституційну скаргу та її можливі форми в інформаційному суспільстві. *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції з питань запровадження конституційної скарги в Україні* (Київ, 18 груд. 2015 р.) Київ: ВАІТЕ, 2016. С. 63–67.

37. Костицький М. В., Кушакова-Костицька Н. В. Проблеми розвитку конституційної юрисдикції в Україні в контексті розвитку електронного судочинства. *Особливості формування законодавства України : філософсько-правові, історичні та прикладні аспекти*: матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф. (11-12 берез. 2016 р., Івано-Франківськ). Івано-Франківськ, 2016. С. 38–41.

38. Костицький М. В., Кушакова-Костицька Н. В. Діалектика взаємин громадянського суспільства та держави в Україні в інформаційну епоху. *Реформування правоохоронної системи України: стан та перспективи* : матеріали загальноакад. підсумков. наук.-практ. конф., присвяч. Дню науки та 95-річчю Нац. акад. внутр. справ (Київ, 20 трав. 2016 р.). Київ, 2016. С. 15–21.

39. Костицький М. В., Кушакова-Костицька Н. В. Громадянське суспільство в Україні: проблемні питання (в контексті розвитку інформаційного суспільства). *Антропосоціокультурна природа права* : матеріали наук. конф. (Чернівці, 25–27 трав. 2016). Чернівці : Чернівецький нац ун-т ім. Ю. Федьковича, 2016. С. 11–13.

40. Кушакова-Костицька Н. В. Українська ментальність та її вплив порушення прав інтелектуальної власності. *Філософські та методологічні проблеми сучасного правознавства*: матеріали круглого столу (Київ, 4 лип. 2016 р.). Київ : НАВС, 2016. С. 20–22.

41. Кушакова-Костицька Н. В. Негативний вплив інформаційних технологій на мову: деякі аспекти проблеми. *Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми, перспективи*: матеріали XII всеукр. наук.-практ. конф., присвяч. Дню укр. писемності та мови (Київ, 30 листоп. 2016 р.). Київ: НАВС, 2016. С. 28–31.

42. Костицький М. В., Кушакова-Костицька Н. В. Новітній синтез філософії, науки, мистецтва, літератури і теології як тенденція сучасної епохи. *Проблеми формування національної правової системи України та її адаптація до європейського права* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Івано-Франківськ, 5–6 трав. 2017 р.). Івано-Франківськ, 2017. С. 137–140.

43. Кушакова-Костицька Н. В. Освіта в контексті формування інформаційного суспільства: філософсько-правовий ракурс. *Філософські, методологічні та психологічні проблеми права*: зб. матеріалів VII Всеукр. наук.-теор. конф. (Київ, 11 листоп. 2017 р.). Київ: НАВС, 2017. С. 198–200.

44. Костицький М. В., Кушакова-Костицька Н. В. Між Євразією та Європою: перспективи розвитку державно-правової системи України. *Стратегія розвитку правової системи України в умовах євроінтеграції*:

матеріали загальноакадемічної підсумкової наук.-практ. конф. здобувачів вищої освіти та молодих учених (Київ, 18 трав. 2018 р.). К., 2018. С. 17–21.

45. Костицький М. В., Кушакова-Костицька Н. В. Честь і гідність в інформаційну епоху (спроба філософсько-правового аналізу). *Людська гідність як конституційна цінність*: матеріали міжнар. наук.-практ. семінару, присвяч. пам'яті проф. Л. Юзькова (Київ, 30 берез. 2018 р.). Київ, 2018. С. 66–69.

46. Кушакова-Костицька Н. В. Юридична освіта в контексті інформатизації: проблемні питання. *Національна юридична освіта й наука в європейському та євроатлантичному вимірах*: матеріали загальноакад. підсумк. наук.-практ. конф. здобувачів вищ. освіти та мол. учених (Київ, 17 трав. 2019 р.). Київ: НАВС, 2019. С. 34–36.

47. Кушакова-Костицька Н. В. Віртуалізація суспільства: юридичні та психологічні наслідки. *Концептуальні засади використання психологічних знань в судовій діяльності*: матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (Чернівці, 31 трав. 2019 р.). Чернівці, 2019. С. 17–19.

Праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

1. Кушакова-Костицька Н. В. Роль мас-медіа і політичної реклами у формуванні свідомості громадян: постреволюційний синдром. *Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина української держави*. Київ, 2005. Вип. 4. С. 383–386.

2. Кушакова Н. В. Вплив інформаційних технологій на правову культуру: українські реалії. *Правова культура – основа державотворення в Україні*: зб. наук. пр. Ірпінь, 2005. Вип. 1. С. 109–112.

3. Кушакова Н. В. Проблема збереження національної ідентичності в інформаційному суспільстві: українська перспектива. *Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина Української держави*: зб. наук. пр. Київ: Міленіум, 2008. Вип. 8. С. 331–338.

4. Кушакова Н. В. Деякі особливості законодавчого і правового регулювання розбудови інформаційного суспільства в Україні. *Філософські та методологічні проблеми права*. Київ: Атіка, 2009. Вип. 1. С. 106–110.

5. Кушакова-Костицька Н. В. Людина, природа, інформаційне суспільство: проблеми взаємодії в умовах глобалізації. *Науковий вісник НЛТУ України*. Львів, 2011. Вип. 21.1. С. 331–335.

АНОТАЦІЯ

Кушакова-Костицька Н. В. Філософсько-правові засади становлення і розвитку інформаційного суспільства в Україні. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.12 – філософія права. – Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2019.

Дисертація присвячена обґрунтуванню філософсько-правових засад становлення і розвитку інформаційного суспільства в Україні. Проаналізовано

історію, закономірності, особливості регулювання і функціонування інформаційного суспільства як в Україні, так і в інших країнах, розкрито вплив інформаційного суспільства на світоглядні, правові, соціальні, політичні, моральні, культурно-освітні та інші аспекти життєдіяльності соціуму. Зроблено узагальнення щодо сутності інформаційного суспільства; встановлено національні, регіональні та глобальні особливості його розвитку; окреслено перспективи розвитку інформаційного суспільства в Україні та надано прогноз щодо можливих негативних і позитивних наслідків такого розвитку в умовах глобалізації та віртуалізації всіх сфер суспільного життя.

На концептуальному рівні досліджено проблеми, пов'язані з виробленням оптимальної державної інформаційної політики, які охоплюють, зокрема, створення електронної юриспруденції, етичних і правових регуляторів мережі Інтернет, електронного урядування в Україні, надання та поширення інформаційних послуг.

Особливу увагу приділено захисту права на отримання достовірної та своєчасної інформації як одну з основних гарантій подальшої трансформації інформаційного суспільства у суспільство знань.

Ключові слова: інформація, інформаційне суспільство, віртуалізація, право на інформацію, електронна юриспруденція, електронне урядування, інформаційна політика, інформаційна послуга, суспільство знань.

АННОТАЦИЯ

Кушакова-Костицкая Н. В. Философско-правовые основы становления и развития информационного общества в Украине. – Квалификационная научная работа на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук по специальности 12.00.12 – философия права. – Национальная академия внутренних дел, Киев, 2019.

Диссертация посвящена обоснованию философско-правовых основ становления и развития информационного общества в Украине. Проанализированы история, закономерности, особенности регулирования и функционирования информационного общества как в Украине, так и в других странах, раскрыто влияние информационного общества на мировоззренческие, правовые, социальные, политические, моральные, культурно-образовательные и другие аспекты жизнедеятельности социума. Сделаны обобщения относительно сущности информационного общества; определены национальные, региональные и глобальные особенности его развития; обозначены перспективы развития информационного общества в Украине и дан прогностический анализ возможных негативных и позитивных следствий такого развития в условиях глобализации и виртуализации всех сфер общественной жизни.

На концептуальном уровне исследованы проблемы, связанные с формированием оптимальной государственной информационной политики, которые охватывают, в частности, создание электронной юриспруденции,

этических и правовых регуляторов сети Интернет, электронного управления в Украине, предоставление и распространение информационных услуг.

Особое внимание уделено защите права на получение достоверной и своевременной информации как одной из основных гарантий дальнейшей трансформации информационного общества в общество знаний.

Ключевые слова: информация, информационное общество, виртуализация, право на информацию, электронная юриспруденция, электронное управление, информационная политика, информационная услуга, общество знаний.

SUMMARY

Kushakova-Kostytska N. V. Philosophical and legal principles of the formation and development of the information society in Ukraine. – *A qualified scientific study with the manuscript right.*

Thesis to obtain scientific degree of a Doctor of Sciences under the specialization 12.00.12 – Philosophy of Law. – National Academy of Internal Affairs, Kyiv, 2019.

The dissertation is devoted to the study of the philosophical and legal principles of the formation and development of the information society in Ukraine. It is researched the legal grounds that led to the rapid and unceasing progress of information and communication technologies and their influence on philosophical, legal, social, economic, political, ethical, moral, cultural, educational and other dimensions of the life of society.

The generalizations about the essence of the information society are made; the national, regional and global features of its development are studied; the prospects for the development of the information society in Ukraine are marked and a prognostic analysis of the possible negative and positive consequences of such development in the context of globalization and virtualization of all spheres of public life is given.

At the conceptual level, problems related to the formation of an optimal state information policy are investigated, including, in particular, the creation of e-jurisdictions, ethical and legal regulators of the Internet, e-governance in Ukraine, provision and dissemination of information services, are explored.

It is paid particular attention to protecting the right to reliable and timely information as one of the fundamental human rights and citizen and the prospects of transforming the information society into a knowledge society.

It is emphasized that the information society was preceded by the ever-increasing development of computer technology and computer science, but the very concept of the information society was shaped by the ideas of improving the living conditions of the individual, harmonizing his relationship with society, which *a priori* implies high morals, a culture of behavior and respect for universal values.

Historical analysis of the development of human civilization shows that the introduction of advanced technologies has «two sides of the medal», on the one hand, these are new benefits and opportunities, on the other hand, negative phenomena, which are often accompanied by criminal manifestations, both in relation to the

individual and social groups, so and humanity as a whole. Although technical progress can not be stopped, it is possible and necessary to introduce a system of measures for the formation of the information and legal culture of the individual and society through knowledge integration combining the axiological and ontological philosophical dimensions of lawful activity and behavior in the information society as a counteraction to the unjustified use of IT.

The common feature of all legal systems today is that in the information society more intensive than in the industrial, there is a division of society into two main classes. It is a class of intellectuals, knowledge carriers, and a class of those who are not part of the new information economy, whose dominant product is information with a short life cycle. One consequence of such a distinction is the attitude of representatives of the intellectual elite to «computer ignorance», which in turn is one of the reasons for the widespread spread of the information offenses.

Unlike Western European countries, Ukraine lags far behind the introduction of e-governance, which is one of the main reasons for the significant fraction of the corruption component in the activities of executive authorities, local self-government, their officials, lack of educational level, in particular the level of «computer literacy».

Despite the obvious positive features of the information society, it becomes clear today that its transformation into a knowledge society, including in Ukraine, is not a question of the nearest future. The main factors that became an obstacle in this way are the formed consumer worldview of a significant part of IT users, the traditional use of science and technology achievements for humanity is not for their direct purpose, but primarily for military purposes, the economization of information, the use of information processes mainly for the purpose optimization of production, which *de facto* led to the transformation of information into goods not knowledge.

It is proved that the formation and development of the information society in modern conditions, in particular in Ukraine, led to the transition to a new phase of social transformation - post-information society, or media society which focuses not on objective information but on a display information product, widespread media, including for the purpose of manipulating the mass consciousness. In such a media society the difference in terms of information, misinformation, defamation is not principle. In fact media and their information content today absorb the person's need for basic knowledge. The worldview of a person in a media society is shaped in such a way that he is primarily interested not in receiving information but in communication, and uses information and communication technologies as a means of data exchange and a means of influence, transforming his own real life into a virtual scenario offered by the media.

Ukraine has to determine what path to choose for the further movement in the information society – to provide maximum freedom of information or its dosage. People should have the opportunity to think freely, fearlessly, openly express their thoughts, and freely dispose of their strengths, abilities and property. Freedom of information may be limited solely in the interests of freedom.

Key words: information, information society, virtualization, right on information, electronic jurisprudence, e-governance, information policy, information service, knowledge society.